SEXUS EROS MÚZY

DALIBOR KVÍZ

Už žádnou tragédii?

I. NEJDŘÍVE CELKOVÝ POHLED

Kulturní dějiny lidstva jsou v určitých obdobích současně také dějinami zápasu nebo aspoň jeho podstatné části — za odtragičtění sexu, za odbolestnění erotiky. Literatura a poezie nám podávají o tomto boji svědectví; na otáčivý buben času registrují řádky veršů, dramat a románů podivuhodnou křivku permanentní revolty proti osudové závažnosti a posvátnosti, která byla erotickým vztahům přisouzena ani ne tak přírodou, nýbrž v míře takřka absurdní imputována lidskou společností, lidstvem samotným; literatura nám kreslí graf úporného — ale jak se zdá nakonec úspěšného — úsilí vyprostit tyto radostné a přirozeně netragické záležitosti z pochmurné tyranie tíživé a hrozivé mravní monumentality a mystiky.

(Ten podíl přírody na osudovosti erotiky nás nemusí mnoho zajímat, a také boj příslušníků rodu homo sapiens proti ní se odehrává na zcela konkrétní a reálné platformě: oddělit akt lásky od aktu plození a rození se odpradávna lidstvu jakž takž daří, i když ovšem zdaleka ne hladce a ideálně — počínaje chytrostí biblického Onana přes nepohodlí umělého přerušení těhotenství, byť i legalizovaného, až po komfort moderní mondény, která polknutím několika tabletek Enovidu či Anovralu si přivodí na celý měsíc neplodnost. Ostatně kdož ví — tato tragédie není možná ani opravdovou tragédií — vždyť přece „pro hloupou bobuli květ lilie bez bolesti vadne a klesá na zem r á d ...“ — říká Machar.)

Zato však ten druhý boj se odehrává na iracionální, metafyzické frontě morálního a citového mýtu, jímž si lidstvo samo ztížilo provozování lásky mezi muži a ženami a jenž je právě zdrojem tragičnosti: vždyť pláč, bolest, nenávist, krev, vražda, smrt a zhouba patřila vždy neoddělitelně k polibkům a spojením lidských těl. Láska a smrt... ano, to jsou odvěcí blížence, spjatí tisícerými souvislostmi. Ale dějiny kultury lidstva uskutečňují zhusta současně v sobě dějiny boje za jinou dvojici: za lásku a úsměv. Za bezbolestnou lásku.

Byly to nejdříve Instituce, velké, neúprosné

a neomylné, které v dávnověku vnášely do erotického plahočení lidí smrt a zhoubu:

„Bude-li přistižen muž při souloži s provdanou ženou, zemrou oba: muž, který s ženou souložil, i ona. Tak vyhladí zlo z Israele."

Tak stanoví pátá kniha Mojžíšova, kapitola 22., verš 22. Nuže, zde máme hned prvé tragično. Lidstvo je přijímá, zdá se mu možná příliš tvrdé a nezaslouženě, ale rozhodně ne absurdní či šílené: jinak by totiž taková nařízení sotva kdy mohla vůbec vzniknout. Ale současně vzniká v mysli lidstva také protipól vzdoru a odporu. A boj trvá dlouho a je spletitý. Přidávají se tyrani a vládcové, dogmata křesťanství, zasedají senátoři a rady starších, provinivší se nepočestné ženy jsou přiváděny na popraviště, upalovány na hranicích, připoutávány na pranýřích, mrskány na tržištích... Ale lidstvo se nevzdává — a hle, po mnoha a mnoha staletích dosahuje svého: instituce přestávají uplatňovat vůči většině nepatřičných a nedovolených erotických vztahů přímé veřejnoprávní trestní sankce. Tato tragédie, v níž hlavní roli hrají blíženci *láska* a *kat,* mizí. Ovšem blíženci láska a smrt zůstávají...

Neboť objetí tragédie a sexu trvá i nadále, i když jeho pevnost občas kolísá. Instituce sice přestávají *samy vhánět plyn smrti a zhouby do komor lásky,* ale pod jejich patronancí a za jejich tichého i méně tichého souhlasu produkují dále vztahy lidí smrt, bolest a tragédie, jak vyplývají z jejich morálního cítění, z jejich navozených stereotypů myšlení a temperamentu. Othello škrtí Desdemonu, Romeo a Julie se probodávají, mladý Werther se střílí, Oněgin střílí svého přítele a soka, Anna Karenina skáče pod vlak, Káťa Kabanová do řeky, tragično se vypařuje a sublimuje z novel, románů a jevišť divadel, na nichž Verdi, Bizet, Leoncavallo, Mascagni, Puccini je ilustrují hudbou neméně tragickou, Lermontovové píše své Maškarády, Mussetové Zpovědi dítěte svého věku, Strinbergové své Zpovědi pošetilcovy, Tolstojové své Kreutzerovy sonáty, mukami lásky hyne paní Bovaryová i Dáma s kaméliemi, zešílí z nich Charles Demailly bratří Goncourtů i Viktorka z Babičky, zmírá Chateaubriandova Attala... ano, šíleně hořký je tenhle oceán slz, šíleně zmatené vlnobití prolité krve. Ale pod jeho bouřlivým povrchem vytrvává podvědomé rozhodnutí lidstva: stůj co stůj vyhladit tuhle tragédii, odlehčit lásku i lásce, shodit ten kámen, který jsme si sami vložili na svá bedra. Trvá zápas, jenž je pozoruhodný také tím, že se odbývá a uskutečňuje v prvé řadě v rovině samotného vědomí lidí, zcela introvertně, je to zápas o jiný přístup, o vlastní jiné emotivní a racionální hodnocení všech erotických jevů a důsledků. A již před 150 lety signalizuje prvé vítězství v tomto zápase se sebou samým a o sebe sama mladý buřič Shelley, když — možná v jasnozřivé anticipaci doby, ve věšteckém průhledu — píše své verše, jež jsou již opravdu antitezí onoho 22. verše 22. kapitoly Deuteronomia:

„Nikdy jsem nepatřil do velké sekty těch,
kteří nás učí
mít jednu milenku, jednoho přítele vybrat
si z davu
a všechny ostatní, jakkoli moudré a jakkoli
cenné
odsoudit bez citu k chladnému
zapomenutí — —
byť by to zákon byl moderní morálky,
zdusaná cesta,
po níž jdou všichni ti ubozí otroci
zemdleným krokem,
jdou do svých domovů, jdou mezi mrtvými
širokou silnicí světa,
vlečou se spoutáni s jediným nepřítelem —
snad vrahem žárlivým —
prachem té nejdelší, nejhorší z cest..."

Přibližně v této době pokouší se Stendhal o boj proti tragičnu v jiné rovině. Usiluje o demytizaci lásky. Vždyť prý láska je jen láskou k vlastní iluzi, milenec nemiluje svou milenku, nýbrž „větvičku, obalenou krásnými krystaly iluze", a tahle krystalizace vznikne jedině tehdy, jsou-li lásce kladeny překážky — třeba stud, odpor rodičů, hmotné okolnosti, manželský stav jednoho či obou zamilovaných. Není-li však překážek, krystalizace nenastane, vášeň lásky se nezrodí — — k čemu vlastně mluvit ještě o nějakých tragédiích lásky?

Čím víc se blíží konec tisíciletí, tím tohle úsilí lidstva o „sexus a úsměv" nabývá větší intenzity, programovosti a uvědomělosti. Ve dvacátém století je již možno mluvit o úspěších! Přeměny morálního cítění dosáhly některých cílů.

II. ČTYŘI BITEVNÍ POLE, ČTYŘI VÍTĚZSTVÍ

1. Zní to dnes už neuvěřitelně, že by neexistence panenství u vyvolené dívky mohla být pramenem zloby, trápení, tragédie. A přece ještě nepříliš dávno... Jeden příklad za všecky: drama J. Hilberta Vina, před 50 lety velmi slavné na našich jevištích! Vinou je zde to, že dívka, nyní šťastně zasnoubená, byla ve svých šestnácti letech svedena mužem, který se za více let poté objevuje jako vyděračský zloduch ve štěstí snoubenecké dvojice. Odhalení „viny" rozvrátí naprosto vše, provinilá skončí sebevraždou. Dnes by tato hra se dala jevištně traktovat nanejvýše jako parodie či fraška. Stačí si přečíst Děti století Ch. Rochefortové, Léto s Monikou Fogeströma či Smolíkovu novelu Poslední ze třídy, abychom mohli srovnat stupeň přeměny morálního cítění lidí v těchto otázkách.

2. Monogamie. Po Engelsovi není tu třeba mnoho slov. Monogamie (i se svým dialektickým doprovodem, cizoložstvím a hetérismem) byla odvěkým zdrojem tragična a svízelí lidstva — a to bez ohledu na to, zda její principy vyvěraly z principů feudálního či buržoazního soukromého vlastnictví, či z individuální pohlavní lásky. V moderní době velká většina žalů erotiky má jednoho společného jmenovatele — — je to „trojúhelník", téma nikdy nevyčerpané, v každé generaci znovu ožívající, příliš slavné, příliš věčné, než aby je bylo možno bagatelizovat jako nevýznamné pro psychiku člověka. Je zajímavé, že umění — snad s výjimkou některých děl dogmatických ideologií (třeba protestantské nebo socialistické z období kultu) — se nikdy v případě porušení monogamie či monoandrie neztotožňovalo s doktrinářským horlením institucí, majících v každém společenském řádu, i socialistickém, pochopitelný zájem na co největší stabilizaci erotických vztahů a rodiny, nýbrž téměř vždy proti němu bouřilo, posmívalo se, chránilo nešťastné vyděděnce, zastávalo se hříšníků, chápalo, vysvětlovalo a promíjelo.

Není tedy divu, že snaha po odtragičtění a odbolestnění sexu vedla nakonec k přehodnocení ceny monogamie. Jak veřejné mínění lidu, tak i instituce uznaly, že „doba, po kterou trvá individuální pohlavní láska, jest u každého jednotlivce velmi rozdílná, a pominula-li vskutku náklonnost nebo zatlačila-li ji nová vášnivá láska, stává se rozvod dobrodiním pro oba manžele" (Engels v r. 1884). Monogamie byla vystřídána schválením polygamie — ovšem polygamie *přísně sukcesívní!!* Ve stereotypech lidského myšlení a cítění nejenom že rozvod přestal být něčím odiózním, jako kdysi, ale začal být dokonce vyžadován, ba i *vynucován* jako *jediné* společensky a eticky správné řešení likvidace trojúhelníku. Ani doktríny současné kádrové praxe, ani morální cítění mas už dnes — v diametrálním rozdílu s dobou ještě před 50 lety — nic nenamítají proti bezúhonnosti jedince, který korektně provedenými rozvody žije svůj život v sukcesívní polygamii či polyandrii. Vskutku, velký kus tradična byl odbourán — ale bylo vyhráno? Nikoli!

Konflikty se jenom otupily a modifikovaly. Zdaleka ne každý extramatrimoniální erotický vztah má vždy takový psychicko-emotivní potenciál, aby likvidoval veškeré vztahy již stávající, zdaleka nebývá každý takový vztah doprovázen takovou společenskou peristázou, takovou osobní a materiální situací, aby činila korektní rozvod únosným, trojúhelník není vždy klínem svazky rozbíjejícím, ale také základnou k synchronně a simultánně probíhajícím svazkům a vztahům jiným... ano, běžná situace našich všedních dnů, ale kolik pláče a skřípění zubů kvůli tomu všemu! To je Hodina smutku Konvického, to je Bitva na pochodu Nikolajevové, Saganové Jeden úsměv, Butorova Proměna, to je Kohoutova Taková láska, Galsworthyho Silnější než smrt, Hiltonovo A nyní sbohem, Erenburgovo Tání, Mauroisovy Dvě lásky, Körmendiho Pokušení v Budapešti, Moraviovo Pohrdání, Greenův Konec dobrodružství a Jádro věci... a tak dále, a tak dále. — A vzniká otázka: dokázalo-li se za několik desetiletí morální cítění lidí tak přeměnit, že zcela asimilovalo sukcesívní polygamii, nepřijme v budoucnu snad také simultánní polygamii? Neposune lidstvo ve své úporné snaze po úlevě z tryznění a trampot sexu také tuto simultánní polygamii, dnes ještě potíranou a zavrženíhodnou, na tutéž platformu společenské přijatelnosti, na kterou už dopravilo ono kdysi stejně potírané a zavrženíhodné rozvázání monogamního manželství?

A opět je to literatura, která něco signalizuje a napovídá. Vzpomeňme si třeba na Aldingtonův román Zemřel hrdina, v němž uskutečňují oba členové mladé manželské dvojice docela cílevědomě ještě i jiné erotické vztahy, aniž jejich manželství ztrácí na ceně a dobrých erotických i lidských vztazích. „Když má člověk někoho rád, není to ještě důvod, proč by ho neměli přitahovat jiní," říká Aldingtonová Elisabeth. „Jakmile člověk musí *slibovat* věrnost, jakmile musí člověk vynakládat úsilí na to, aby zůstal věrný, už tím vzniká nesprávná situace..." A co chce říci M. Antonioni, když mluví o vážném rozporu v dnešním světě, kde na jedné straně je věda, plně zaměřená na budoucnost, a na druhé straně strnulá a nehybná morálka, jejíž nesprávnost si člověk velmi dobře uvědomuje, ale která přesto podržuje stále platnost? Hned při narození je prý člověk obtížen břemenem citů. Svazují člověka, aniž mu pomáhají, brzdí ho, aniž mu ukazují východisko. Člověku se dosud nepodařilo zbavit se tohoto dědictví. Jedná, miluje, nenávidí, trpí, jsa poháněn silami a morálními mýty patřícími do dob Homérových, což za našich dnů, v předvečer cesty na Měsíc, je absurdnost...

3. Nejpodstatnějšího odtragičtění sexu dosáhlo moderní lidstvo ovšem zvěcněním lásky, jejím odmytizováním, racionalizací. Jde o přeměnu samé kvality erotičnosti, realizovanou vysloveně v emociálních prazákladech lidské psychiky. Láska přestává být imanentním psychickým stavem, sobě stačícím a sebe sama naplňujícím, ale je redukována spíše na děje a skutky, přičemž suché a nedotčené duševní rozpoložení vystřídává dřívější alteraci psychického stavu. Z erotiky se čím dále tím více vytrácí to „faustovské", co v ní bylo, ta vůle k moci, touha po uplatnění vlastní osobnosti a po ovládnutí osobnosti cizí, a toto vše se přesunuje spíše do jiných životních sfér, například do veřejného života, do ctižádostí povolání a kariéry apod. Proto také problém donjuanismu je moderní době cizí! Lidé čím dále tím více přestávají přikládat erotickým záležitostem nějak zvlášť velký význam, sexuální akt,

jenž již dávno přestal být hříchem, přestává být i jakýmkoli dramatickým zážitkem celoživotního dosahu a stává se standardní záležitostí uspokojení, přivoděného nikoli vysněným ideálem, ale často prostě jen přijatelným a sympatickým partnerem druhého pohlaví. Někteří mluví v této souvislosti o degeneraci milostného patosu, niterné zanícenosti a romantické poetičnosti, což představovalo sentimentální tradici erotiky už od dob Tristana a Isoldy a Petrarky a Laury, ale tu nejde o *degeneraci,* ale o účelovou *likvidaci!* Neboť všechno to iracionální, co bylo likvidováno, skrývá v sobě potencionální možnost strastí, bolestí, neklidu, tragédie! Předpověď prvého racionalisty lásky Stendhala, že postačí neklást lásce žádné překážky, aby nevznikla žádná nebezpečná a bolestná vášeň, se splnila: odpor rodičů a hmotných zábran v moderní době padl, stud se modifikoval, vzdání je brzké, ba velmi často vztahy dvou mladých lidí tělesným spojením začínají, místo aby se v něm — jako kdysi — konečně dočkaly vytouženého vyvrcholení.

A tak vzniká ten „cool sex" moderní mladé generace — a je to fakt společný pro celý svět bez ohledu na společensko-politické podmínky a poměry. V těchto sférách života, značně vzdálených od hmotných základen, je totiž skutečně „životní, názorová a pocitová problematika na celém světě velmi podobná" (O. Krejča, L. N., 12/64). Vzpomeňme si, že např. i v SSSR v roce 1959 cítil Erenburg nutnost svými známými články v Komsomolské pravdě ozvat se proti úpadku kultury citů, přeměňovaných jednostranným technickým rozvojem! Stupňuje-li se chladné zvěcnění a zfyziologičtění lásky až za únosnou mez, přerůstá v extrémních případech až k „sexualitě tlupy" (píše o tom E. Fischer), kdy mladí lidé dosahují erotických cílů nikoli v izolovaných dvojicích, nýbrž v družném kolektivu kamarádské party. (A ptejte se našich kriminalistů na taková společenstva a „kluby" mládeže, které byly již odhaleny v ČSSR — a kolik takových méně nápadných zůstává neodhaleno!) Tohle už by se ovšem dalo nazvat úplnou anestézií lásky. Jiný důkaz takového „odtragičtění" přinesl nedávno náš tisk (např. Lit. nov., 39/64), když referoval o inzerátech v amerických novinách, v nichž „moderní manželé, oba zkušení, přejí si poznat manželské páry, stejně velkorysé, pro zábavné schůzky..." — atd.

Ale nechme tyto extrémy stranou, vraťme se k věcné, suché lásce moderních generací, z níž jako by byla vyoperována její plamenná, duchovně nevypočitatelná, člověkem otřásající stránka. Jsou jistě v právu kritici, když tvrdí, že tím byla z planety lidského života odstraněna jedna zvlášť ohnivá barva a že jde o jakousi formu moderního kvietismu, takřka šosáckého; je v právu Erenburg, když říká, že nesmíme připustit, aby realismus činů ušlapal romantiku duše, touhu po ideálech, vnitřní zápal — — jenže vůle po odbolestnění záležitostí sexu je silnější než všecky tyto námitky. Generace vychovávaná ke konzumaci časově úsporné sexuality s chladnými výstřelky před manželstvím a věcným souložením v manželství, neunikne prý nudě a pocitu vakua, varuje E. Fischer. Ano. Ale lidé přesto asi budou dávat přednost nudě a pocitu vakua před tragédií a bolestí. Objetí se nestává niterným spojením, ale jen simultánním sebeuspokojením, je to sexualita osamělosti, říká dále Fischer. Ano, ale právě tato „osamělost" vylučuje u standardního individua možnost bolestného konfliktu, neboť zdrcující většina zdravých moderních mladých lidí není dobře schopna mít tragický konflikt se sebou samým nebo v sobě samém. Výhoda vyrovnává nevýhodu, cíle je dosaženo. Tragédie lásky je zcela — nebo téměř zcela — ve psí; to přece už není žádná tragédie, co ještě jakž tak znepokojuje — pokud je to vůbec znepokojuje — muže a ženy v Saganové Za měsíc, za rok, v Rochefortově Dětech století, v Kunderových Směšných láskách, Nedbalově Kronice z konce tisíciletí, Huxleyově Kontrapunktu života nebo Raněném slepotou, v Blažkové Nylonovém měsíci, v povídkách Kerouacových, Někrasovově Kiře Georgijevně, co doprovází rozchod milenců ve Friedově Časové tísni, o čem mluví intelektuálové v Lawrenceově Milenci nebo co prožívají (chceme-li zůstat v PLAMENI) postavy Hykischova Svobodného královského města, v Salivarové La strada nebo v Klímově Lingule!

4. Nivelizace žárlivosti a jejích projevů. Velmi úzce souvisí s předchozím. Afekty žárlivosti ztrácejí v historii postupně svůj agresívní, violentní charakter a čím dále tím více se ztlumují směrem do nitra postižených osob. Bylo koneckonců samozřejmé, že středověký manžel nechal zazdít svou nevěrnou manželku a rozčtvrtit jejího milence; bylo samozřejmé, že novověký manžel už jen vyzval toho milence na souboj a manželku zapudil; bylo samozřejmé, že později nestálo už ani za to riskovat souboj, a že ovoce emocí žárlivosti sklízeli advokáti a žurnalisté tyjící ze skandálních afér. A je posléze samozřejmé, že dnes žárlivostní aféry nevěr se řeší často jen diskusemi ozřejmujícími stanoviska, ostřejšími slovy a pohněvanými náladami — — a ani to mnohdy ne. Vzpomeňme jen na tu typickou scénku, kdy Hemingwayův Tommy Bradley z Mít i nemít překvapí svou manželku in flagranti! V interrupčních komisích u nás nejsou žádnou raritou případy, kdy delší dobu nepřítomný manžel reaguje na nevěru své ženy, jež nezůstala bez následků, pouze tím, že žádá přerušení tohoto těhotenství — a jinak vše nechává při starém! — „... Ó, Stvořiteli, který jsi uhnětl prvého člověka z hlíny, proč děláš pokolení za pokolením z bláta stále řidšího?" Nikoli! Tak to není. Tak krutě bychom se neměli posmívat. Neboť víme, co je v pozadí toho všeho. Něco příznačného, sjednocujícího a podstatného. Quod erat demonstrandum...

III. JE KONEC ZÁPASU?

Sotva. Nic přece nemůže zůstat stát na jednom místě. A tak se zdá, že příležitostí k nesmiřitelným, vášnivým i tragickým konfliktům v interpersonálních vztazích bude přibývat, pokud půjde o oblast politických vášní, sportovní rivality, záležitostí kariéry, ctižádosti, úspěchů, nesnášenlivosti světových či jen uměleckých názorů — ale v oblasti erotiky budou patrně tyto příležitosti pozvolna vymírat jako bizoni nebo rysi. Není ostatně vyloučeno, že sexuální vztahy a styky dostanou v budoucnu vůbec převážně funkci *všeobecně sbližovací,* zatímco ta specifická funkce, jíž je zakládání rodinných svazků, bude ustupovat do pozadí; rodinné svazky budou vznikat možná na základě jiné psychologické motivace, než je jen primární sexualita; lidé nebudou budovat manželské spolužití, aby ukájeli sexuální potřeby, nýbrž z jiných důvodů vybudované spolužití bude dávat mimo jiné také příležitost k ukájení těchto potřeb. Není vyloučeno, že pohlavní styk se bude stávat čím dále tím více jen nezávazným projevem sympatií, porozumění a blízkosti, takže tato „výměna pocitů" se stane specifickým ekvivalentem třeba výměny názorů v přátelském pohovoru, sportovního či tanečního partnerství, apod. Tedy promiskuita, pravíte? Ano, *tato obava je na místě.* Ovšem sexuální život mas probíhal vždy nezávisle na aprioristických řešeních a výchovných snahách etiků a moralistů. A pak — moderní lidstvo, svým počtem stále vzrůstající, žije přece a je nuceno žít de facto v jakési „antropologické promiskuitě", to jest v koncentrované *pluralitě* spleti přátelských, kamarádských, kolegiálních, soudružských, konkurenčních, pijáckých a příbuzenských vztahů, v pluralitě vztahů dejme tomu sportovních fanoušků, rivalů v kariéře, zažraných melomanů, džezofilů, šachistů, filatelistů a tak dále — — — nikoho ani nenapadne vyžadovat na druhém, aby měl pouze jednoho jediného přítele, jediného partnera na tenis, jediného kumpána do vinárny, jediného společníka na tramp — — — a je tudíž těžké si představovat, že to vše by trvale mohlo zůstat bez vlivu i na způsob utváření erotických vztahů, že by právě jen tyto vztahy musely v onom pluralistickém konglomerátu překrveného moderního světa ustavičně činit výjimku!

Bylo by to tedy úplně absurdní, kdyby jednou začala být pokládána citová specializace dvou jedinců výhradně jen na sebe za stejnou výstřednost jako nenávist, když jedno i druhé může vést do krvavého nebezpečí tam, kde lidé musí žít společně nahuštěni na sebe a k sobě v masách? Taková láska, ve které pro jednoho neexistuje nikdo jiný na světě než ten druhý, sice může dokázat někdy i zázraky — ale nejsou zázraky něco, co dnešní konstruktivní době nesedí? Tendence dosadit na místo lásky laskavost, univerzální a úsměvnou, jest ovšem určitým *projevem odlidštění* — — ale na druhé straně laskavost není žádný extrém, nevede ke komplikacím, nemůže se stát ani směšnou, ani tragickou. Neměl tohle nakonec na mysli Antonioni v té své pasáži, kterou jsme citovali?

A konečně — když Engels kdysi uvažoval o tom, jak budou upraveny pohlavní poměry, až bude v budoucnu smetena kapitalistická výroba, konstatoval, že úsudky o tom mají převážně negativní ráz a omezují se na věci, které odpadnou. Co však vznikne nového? To se prý rozhodne, až vyroste nové pokolení. „Až tu budou takoví lidé, čerta se budou starat o to, co by měli podle dnešních názorů dělat: vytvoří si sami svou vlastní praxi a k ní se hodící veřejné mínění o praxi každého jednotlivce — a d o s t!" — Zdá se, že už víme, k čemu ta praxe bude směřovat: k odtragičtění sexu, k odbolestnění erotiky. Neboť to je dějinný vývoj.

LUBOMÍR SOCHOR

Už žádnou lásku?

„Zdroje orgasmu u svobodných žen", „Zdroje orgasmu u vdaných žen" — to jsou namátkou vybraná záhlaví statistických tabulek z díla, které způsobilo a ještě působí mnoho rozruchu — z Kinseyovy empirické studie o sexuálním chování ženy (Alfred C. Kinsey: Sexual behaviour in the human female, Philadephia and London 1953, 842 stran). A dále je vše specifikováno s pedantičností empirického badatele podle věkových skupin, náboženství, školního vzdělání, sociálního původu a čert ví, čeho ještě. V několika stech tabulkách a grafech tohoto spisu je zachyceno vše — frekvence manželských, předmanželských a mimomanželských souloží, jednotlivé druhy sexuální aktivity, rozšířenost různých „technik" vyvolávání a „výměny" příjemných pocitů —

jen o lásce jako psychickém stavu zde není ani slovo. Organizátor celého pracného a dlouholetého výzkumu a hlavní autor proslulých zpráv, dr. A. Kinsey, nezapře, že je universitním profesorem zoologie. Člověk tu vystupuje jako živočich a jeho sexuální život a činnost jsou nazírány jako zcela objektivní věci. Ale člověk, byť by žil v nejnelidštějších poměrech, se nemůže zbavit své subjektivity, a proto „děje", jichž se zúčastňuje, a „skutky", které koná, také subjektivně prožívá.

„Odmytizování", „racionalizace" lásky, její „zvěcnění", v nichž Dalibor Kvíz vidí převažující tendenci moderní doby, která zcela ovládne budoucnost, v Kinseyových reportech dosahují extrémní podoby. Láska tu opravdu „přestává být imanentním psychickým stavem" a je „redukována spíše na děje a skutky" (D. Kvíz), tj. na behavioristickému pohledu přístupu „sexuální chování". Neuniká však tomuto zvěcnělému pohledu to nejpodstatnější, totiž láska sama? Údaje o zdrojích a frekvenci sexuálního orgasmu jsou jistě statistickými záznamy o častosti příjemných pocitů daného druhu u zkoumaného reprezentativního souboru jedinců. Neříkají však nic o jejich životním štěstí či neštěstí, neboť to je zásadně nedostupné zvěcnělému nazírání, které registruje jen „děje a skutky". Za suchou a objektivní statistikou této empirické sociologie sexuality se může skrývat a patrně se také skrývá nejen úsměv, ale také moře slz, nepodařených životních osudů, frustrace, nespokojenost, bolest, tragika a neštěstí. Po těch se výzkumníci vedení dr. Kinseyem nesháněli, neboť nespadají do kategorie „dějů a skutků", které je možno exaktně pozorovat zvnějšku jako věcné fakty: patří „jen" do emocionální sféry lidské psychiky. Dozvěděli se jen to, na co se ptali, a to nejpodstatnější, na co se netázali, jim uniklo. Jejich cílem byla, jak sami v předmluvě prohlašují, „přísně faktická informace neovlivněná morálními, filosofickými nebo sociálními interpretacemi". Vědomě odhlédli od etické a citové nadstavby, kterou je obklopen pohlavní život člověka, tj. odhlédli od lásky a erotiky: zůstal jim tak jen holý sexus a fyziologické pochody. Přispěli, a to jim nelze upírat, k poznání člověka jakožto živočišného druhu, a to především jako statistici, nikoli jako teoretici. Ale jejich přínos do biologie ponecháme k posouzení odborníkům. Nám tu jde o zvěcnělý způsob nazírání na lásku a redukci erotu na sexus, nazírání, jež má leccos společného s pohledem D. Kvíze. S tím rozdílem ovšem, že se jako zapřísáhlí empirici zdržují prognóz a futurologických úvah, v nichž si náš realistický odpůrce tragédií libuje.

Dalibor Kvíz ovšem může namítnout, že své domněnky o „účelové likvidaci" niterné zanícenosti, romantické poetičnosti a vůbec sentimentálního balastu erotiky a o vítězství chladného zvěcnění a zfyziologičtění lásky opírá nikoli o statistické, nýbrž literární svědectví o transformaci a odumírání milostných citů. Obraťme se tedy také k jednomu zajímavému literárnímu svědectví. Je to román Aldouse Huxleye „Konec civilizace" (Brave New World) z počátku třicátých let. Hrdinové této antiutopické fikce žijí ve společnosti uspořádané ve všech sférách podle zásad krále automobilového průmyslu Henry Forda, domyšlených do všech důsledků. Děj se odehrává v šestém století „po Fordovi". Je to fantasticky zracionalizovaný a zvěcnělý svět, v němž se vše zakládá na „objektivní" vědě: způsob vlády, hierarchie společenských kast, výroba i zábava ve volném čase. Sexuální život a biologická reprodukce lidského rodu jsou od sebe naprosto odděleny: děti se nerodí, nýbrž jsou průmyslově vyráběny v umělých líhních s využitím všech vymožeností průmyslově aplikované eugeniky. Sexus je odbolestněn zcela radikálně, nejen psychicky, nýbrž i fyzicky: děti se nerodí, a proto neexistují ani porodní bolesti. Tím spíše neexistuje ani psychické utrpení, které dříve doprovázelo nezdařenou lásku. Neexistuje žádné trvalé soužití muže a ženy ani jejich trvalejší a výlučný citový vztah. „Citová specializace dvou jedinců jen na sebe" je v tomto vykonstruovaném utopickém světě považována vskutku „za stejnou výstřednost jako nenávist" (D. Kvíz). Naopak, pokud si přesně pamatuji, za nemravný nebo lépe za společensky nežádoucí a nepřípustný je považován sexuální vztah, který by trval déle než týden. A tak sexu, jenž se zcela oprostil od zastaralého citového nánosu, zůstává jediná funkce, totiž být kratochvílí, vyplňováním prázdna, času, s nímž si lidé jinak nevědí co počít, „nezávazným projevem sympatií", „výměnou pocitů".

Lidé v tomto světě žijí nejen bez individuálních milostných tragédií, nýbrž vůbec bez lidských starostí a potíží. Nemají trápení s dětmi, neshody s mužem nebo se ženou. Mají všechno to, co chtějí, a nechtějí nikdy to, co nemohou chtít. Jejich „štěstí" je zdánlivě absolutní, protože neznají strast. Ve skutečnosti je to však život „veselých robotů", technologicky sice dokonale vycvičených, ale dokonale bezduchých. Chybí jim jakákoliv opravdová niternost. Avšak tento stav naprostého kontinuálního štěstí je jen rozpoložením „šťastných idiotů", tj. stavem všeobecného lidského neštěstí. Schopnost rozpoznat neštěstí jako neštěstí si ovšem v této společnosti uchovala jen dvě zcela marginální individua, která si shodou nahodilých okolností uchovala svůj vnitřní svět a nejsou manipulována zvnějšku. A s těmito vlastnostmi u nich trvá schopnost pociťovat existenciální konflikty. Jeden z hrdinů knihy je takový proto, že nebyl vyroben podle stanovené normy a je jakýmsi biologickým a psychologickým zmetkem, jenž místo technologického rozumu je vybaven rozumem, který se pohybuje v historických kategoriích, druhý proto, že se narodil v rezervaci, kde žije ještě několik exemplářů „předfordovského" člověka a s mateřským mlékem do sebe nasál i prvky „předpotopní" lidské mentality.

Obraz budoucího lidského erotického života (přesněji oderotizovaného sexuálního života) je dosti podobný v Huxleyově románové antiutopii i v nerománovém, „zdravým rozumem" neseném pojednání Kvízově. Oba autoři svou hypotetickou prognózu opírají o tendence a fakty obsažené v přítomné lidské realitě. Ale obraz, který o budoucnosti podávají, má opačná znaménka. U Huxleye bylo konstatování určitých přítomných tendencí východiskem kritiky a podnětem k utopii varující před hrozbou, kdežto u Kvíze je konstatování jedné z tendencí zároveň její bezvýhradnou afirmací. Nebojí se standardizace člověka, ztráty individuality a individuálních hodnot, bez nichž je nemyslitelná jak skutečná všeobecná emancipace člověka, tak emancipace jeho milostného života. Jeho myšlení je na rozdíl od kritiků dosavadních dějinných podob lásky a forem lidského sociálního života zcela jednorozměrné. Nevidí také proto nebezpečí, jež lidské svobodě a emancipaci přináší „antropologická promiskuita", o níž se zmiňuje. Kritiky určitých tendencí (například Ernsta Fischera) cituje jako jejich utvrzení, nebo jako v případě Engelsovy kritiky monogamie přezírá druhou dimenzi této kritiky. Spolu s monogamií jsou odsouzeny k zániku i její kulturní vymoženosti a mezi nimi i individuální pohlavní láska jako zdroj možných milostných tragédií. Ale stačí Engelse ocitovat, abychom viděli, že říká více, než se jeho simplifikující popularizátor domnívá. Engels v „Původu rodiny" po výčtu faktorů, které vedou k zániku monogamie, se zároveň zabývá faktory, které vedou k uchování kulturního výtvoru, jenž s ní je spjat, individuální pohlavní lásky. Neočekává, že monogamie bude prostě po svém zániku nahrazena „simultánní polygamií" a polyandrií, nýbrž že bude dialekticky negována, což znamená, že některé její prvky budou zachovány a stanou se východiskem nového vývoje.

Protože Engelse cituje D. Kvíz, budeme ho citovat i my. Nejdříve klade otázku: „Když tedy monogamie vznikla z hospodářských příčin, zmizí monogamie, až zmizí tyto příčiny?" A odpovídá: „Dalo by se nikoli neprávem odpovědět: Ani dost málo nezmizí, naopak, pak teprve se uskuteční naplno." Proč? Protože mezi jiným začíná působit nový činitel, který v době, kdy se tvořila monogamie, existoval nejvýš v zárodku: individuální pohlavní láska. „Naše pohlavní láska," pokračuje Engels, „je něčím podstatně jiným než prostá pohlavní žádost starověkých lidí. Předně: jejím předpokladem je vzájemná láska milované osoby; v tom je žena muži rovna, kdežto antický eros se jí vždycky na to neptá. Za druhé dosahuje intenzita a trvání pohlavní lásky takového stupně, že oběma připadá jako těžké, ne-li nejtěžší neštěstí, nemohou-li jeden druhého mít nebo musejí-li se rozejít; aby mohl jeden druhého mít, odvažují se všeho a dávají v sázku i život... Protože pak pohlavní láska je svou povahou výlučná — ačkoli tato výlučnost je dnes uskutečněna veskrze jen u ženy — je i manželství založené na pohlavní lásce svou povahou monogamní... Odpadnou-li také hospodářské ohledy, pro které si ženy dávají tento obyčej nevěry líbit — totiž starost o vlastní existenci a ještě více o budoucnost dětí — pak zrovnoprávnění ženy, kterého se tím dosáhlo, bude podle vší dosavadní zkušenosti působit neskonale mocněji k tomu, aby se muži stali opravdu monogamními, než k tomu, aby se ženy oddaly mnohomužství."

I při veškeré své neochotě k pevným prognózám do budoucnosti není Engels zdaleka tak neurčitý a mlhavý, jak se D. Kvízovi zdá. Jeho myšlení má daleko k „družnému kolektivu kamarádské party" i k negaci lásky a jejích citových a kulturních hodnot, za něž lidský jedinec platí i neštěstím a v krajních případech i tragédií. Při úsilí o autentické hodnoty člověk riskuje a hrozí mu třebas i tragédie. Ale odkdy to nejlacinější, v daném případě „věcné souložení v manželství", o němž mluví D. Kvíz, nebo jeho živější, „rekreačně zábavní" varianta, je také tím nejlepším? A konec konců ani vychvalované „odbolestnění lásky" a zrušení tragiky v individuálních lidských osudech není něčím, za co by lidé draze neplatili. Splácejí to nikoli jednotlivými tragédiemi, ale ztrátou autentičnosti celého lidského života, tragikou celkové lidské situace. Bergmanovo „Mlčení" ve svém celku je tragickým obrazem, ačkoli jednotlivé „konzumním" způsobem prováděné pohlavní akty, které se odehrávají na plátně, nejsou samy o sobě ničím tragickým. Ale tragický je svět bez lásky a lidské komunikace, svět, v němž vládne jen biologický pud.

A tím se dostáváme ke vztahu lásky a tragédie. Milostné tragédie ztělesněné v postavách Romea a Julie, Tristana a Isoldy nebo Anny Kareninové neplynou z toho, že si tyto milenecké páry nemohly přátelsky „vyměnit pocity". K tomu měly i v literárních dílech samých dosti příležitostí. Plynou z něčeho širšího: z nemožnosti naplnit individuální volbu, do níž se tito jedinci angažovali celou svou bytostí, totalitou své lidské existence, všemi svými lidskými potencemi. Úsilí o jejich celkovou lidskou emancipaci, vymanění z nadvlády dané situace a poměrů se rozvíjí kolem milostného jádra. Tragický konflikt, jehož obětí se stávají, tvoří nejen neštěstí, ale i štěstí jejich lásky, která je vzpourou proti sociální adaptaci a nadvládě vnější účelnosti, tj. nutnosti. Jejich individuální vášeň, jež vede k zániku, je zároveň osvobozuje, i když jen prchavě, od světa každodenní nutnosti a vede je ke svobodě, která jako blesk alespoň na okamžik přerývá temnou oblohu nutnosti. Naproti tomu vychvalovaný racionálně konzumovaný sexus integruje lásku do sféry nutnosti a při veškeré zdánlivé nekonformnosti z ní činí nástroj adaptace k sociální povinnosti: konzumní sexus fakticky utvrzuje daný stav, je pouhou mechanickou rekreací po mechanicky splněné povinnosti a práci. Zbývá holý konzum toho, co se nabízí, konzum, který

má svou technologii a absurdní pseudointimitu: „intimní hovory" vedené před milióny nejmasovějším komunikačním prostředkem.

Milostné tragédie vylíčené velkou literaturou plynuly z konfliktů mezi jedinci usilujícími o to, aby se stali tím, čím by mohli být, a sociálními předsudky a poměry, jež kladly překážky jejich lidskému sebeuskutečnění. Mnoho z těchto překážek již patří nenávratně minulosti. Ale není snad spjata se samým faktem *výlučnosti* pohlavní lásky možnost překážek, a tedy i tragédií, jež vyplývají nikoli z vnějších poměrů, ale z výlučnosti lásky samé? Jedinou cestou ke zrušení tragédie je pak zrušení lásky samé. Nemění se však vítězství nad tragédií, která D. Kvíz oslavuje, nebo chce v budoucnosti slavit, v Pyrrhovo vítězství?

Poukazuje v těchto souvislostech na nepoměr, který existuje mezi pokrokem vědy a techniky a „předpotopním" stanoviskem moralistů. Ale cožpak je morálka jako morálka? Přinejmenším existuje rozdíl mezi heteronomní morálkou, odvozenou od vnější autority, a morálkou autonomní, která hlásá nikoli adaptaci, nýbrž emancipaci lidského individua. Velká literatura přináší kromě obrazů nešťastných milenců také postavy velkých zhýralců, libertinů. Jak již slovo samo napovídá, jejich vzpoura proti vládnoucímu pojetí lásky nebyla jen úsilím o dosažení maxima příjemných pocitů, ale revoltou, jejímž cílem byla celková lidská emancipace a svoboda. I toto libertinství, jež neznalo věrnost a citovou vázánost, bylo tragické (připomeňme si jen například postavy Laclosova románu „Les liaisons dangereuses"), vedlo ke konfliktům a sebezničení. Směřovalo také k uskutečnění individuálních lidských potencí, k tomu, aby se jeho vyznavač stal tím, čím by mohl být, právě tak jako jeho protipól, ztělesněný v milostné věrnosti, jdoucí až za hrob. A začíná-li si zracionalizovaná a chladně konzumovaná sexualita razit cestu a nabývat na síle, nezbývalo by libertinsky smýšlejícímu člověku, než aby bránil lásku proti holému sexu, individuální pohlavní lásku proti promiskuitě, intimitu proti „družné atmosféře kamarádské party", individuální autonomii proti fakticitě poměrů, tragiku proti přízemnímu pojetí štěstí a požitku, jež nezná svobodu a je jen rezignací vůči tomu, co je. Není to příliš paradoxní inverze hodnot? Ale cožpak lidské dějiny a moderní doba nejsou na paradoxy dosti bohaté?

LUDMILA ROMPORTLOVÁ

Malý podnik se stryptýzem

. . . . . .

Madam venku udělala malou pauzu. Ta pauza byla narážka, co při ní musela Lola zmáčknout knoflík, a magnetofón začal hrát blús. A do toho ještě tichýho blúsu vydeklamovala madam vysoko a pěkně do rytmu — to všecko, pánové, za pouhej frank padesát — a přitom musela Lola otáčet knoflík, až už víc nešel, a blús se rozeřval venku před plachtou i u nás za plachtou.

Věděly jsme, že teď madam nahlídne dovnitř, tak jsme každá dělaly, co jsme si připravily, když se chystáme. Já rovnala síť na punčoše, tak jsem ji vždycky při tomhle hraní viděla a slyšela zezdola, až zpod svýho kolena.

Nastrčila nám hlavu, svou tlustou hlavu mezi dvěma plachtama, tlustý tváře s tlustýma loknama, řekla, slečny, pánové čekají!, tu chvíli nechala ze sebe venku před plachtou všecko ostatní, jenom tu hlavu ne, byla to taková moje představa, takovej výmysl, že až rozhrneme plachtu, budeme stát sami, na tom úzkým pódiu z pěti prken a před náma bude zas jenom docela prázdnej chodník s troškou rozšlapanýho bláta, jak se udělalo z prachu a mokrýho sněhu, kterej roztával.

Ale potom dohrál ten lepkavej blús, co se za chvíli, za pěknou chvíli, vrátí při druhým Neliným čísle, při tom s fialovou krajkou, ale to bude hrát docela potichu, bude se jen tak maličko lepit, jako prsty po kandysovanejch třešních nebo sklenička po absintu, ten řvavej blús dohrál a po něm byla na pásku čača, a to už stála Renée, taková hubená černá holka z Tarasconu, co chodí už čtyři roky všude první, to už stála na schůdkách nahoře docela u plachty a přidržovala si ji levačkou a pravou a bokama bez boků si dávala takt, a jak začal tenorsaxík sólo, vklouzla na pódium, ani nemusela rozhrnout plachtu, jak byla hubená, a za ní Elén v růžovým a s růžovým svetrem, co si hned u schůdku odloží, jako Lola svůj modrej, a po Lole Odyl, a to se plachta rozhrnula konečně tolik, že bylo vidět, jak je venku tma a jak je na pódiu světlo, a když Odylka venku dupala svý sólo, tak jsme za plachtou byly už jen dvě, já a Nely, a já jsem čekala do posledního, do toho posledního nutnýho okamžiku, jestli se Nelka přece nehne, ale nehnula se, protože ona tady má práva, zatím pořád ještě takový vyseděný práva jít poslední, tak jsem v poslední chvilce toho svýho posled-

ního okamžiku stála na nejvyšším schůdku zase já a rozhrnula jsem plachtu zase já.

Mezi světlem z naší lampy a mezi světlem na bulváru, tam, co jsem pokaždý v tom trochu tmavším pruhu hloupě čekala mezi stromama jen lesklý řiďoučký mělký bláto na širokým chodníku, tam byly jako pokaždý namačkaný oči. Vždycky dvě a dvě mužský oči, namačkaný až ke kraji, za kterým jezdily auta, a všecky se koukaly na mě. Nejdřív na oči, potom trochu pod ně ale pořád všecky na mě. Jak jsem se houpala a kývala a pohupovala a přehoupávala malýma přísunama na svý místo vedle Odyly, pořád se točily za mnou, vždycky dvě a dvě, vedla jsem si je na takovým dlouhým vodítku pro velikou smečku, pořád, až k tomu svýmu místu.

Pak přišel jeden z těch malejch, zlejch triků, jaký dovede Nelka. To byl ještě můj kus tý hudby, najednou jako když se šňůra přetrhne, všecko se mně rozsypalo, pořád tam bylo stejně očí, daly by se sbírat jako korále nebo jahody, ale nedaly se, protože už byly za plotem v cizí zahradě. Nelka si jen tak skoro stála, v těch zlatejch hadrech, vypasovanejch, jen tak skoro stála, byl to pořád ještě můj kus, jen tak trochu cukla ramenem, a loktem, a kolenem, a v tom zlatým to stačilo.

Jestli bych to dovedla, tohle. Jít já poslední, jestli bych dovedla přijít takhle dřív, nebo docela pozdě, až všecky myslejí, že už nikdo nepřijde, nebo že něco vybouchlo, a najednou přijít a stát a cuknout ramenem a loktem a nic, jen nechat světlo klouzat po zlatým, jenže já nemůžu mít zlatý, po tmavým modrým a po černým nic takhle neklouže, já nemůžu mít zlatý a nemůžu jen tak stát, musím trochu do profilu a zase zpátky a zas, ona umí jenom stát, samej trik, i tohle stání, samej trik a žádná technika, trik se zlatejma hadrama a se zlatým tím vším, a přitom dohromady žádná technika. A oči jsou na ní přišpendlený.

Magnetofón udělal poslední čačača, při tom nejposlednějším jsme všecky nechaly pravou ruku nahoře a všecky jsme ztuhly, pravej bok vysazenej a nadýchnutý. Všecky, ale z chodníku koukali na ni, jak se na ní zastavily ty lesky, jenom na ní ztuhlo jedenáct zlatejch lesků.

Madam tleskla a my jsme obživly, ale jenom do pohovu, a jak jsme ustoupily o krok, padala na nás míň světla než vpředu, na prvním z pěti prken, a na chvilku z nás bylo jenom šest holek, kterejm je zima, protože tady není teplomet, jako vevnitř.

A madam tleskla a přišlo tango, kousek starýho tichýho tanga, Renée se může předvíst jednom při tangu, chrastěj kastaněty, madam ji předvádí a Renée se vlní na samým kraji při tom chrastění, každej podnik má jednoho úhoře, když jsem přišla do Lyónu, byla jsem jak stažená zajíc, za měsíc mně obrostly žebra, madam vzala novou hubenou a já vystartovala, protože normálních mohla mít plnej program. Odyle vedle mně cvakaly zuby, bylo vidět, jak je tlačí k sobě, aby necvakaly, koutky držela na úsměv a stejně cvakaly. Je to studenej Novej rok. Loni v Marseille byl teplej. Lekla jsem se, jestli na mně není vidět, že myslím na Marseille.

Ale Elena se předvádí na twist, my ostatní trochu twistujem s sebou, taky madam, aspoň rukama, my jen tak trochu vzadu, vpředu se Elén sune do podřepu, černá pentle se jí hází, černý sametový konečky se mrskají jak kočičí ocas, a růžová sukně se smeká nad kolena, my vzadu jen tak trochu, aby nám nebylo zima, v Marseille bylo teplo, aspoň teplo, uváznout na zimu v boudě, i když je na Clichy, to všechno přede mnou je Clichy a Pigalle a Montmartre a otáčejí se tady červený lopatky mlýna a tam je teplo a před vchodem mrzne jenom několik nahejch fotek a my tu twistujem živý před boudou, abysme zahnaly husí kůži, abysme neměly husí kůži, aby nebylo vidět, že máme husí kůži. Odyle cvakaly zuby, ale koutky pořád držela na úsměv a musela ho vydržet ještě přes celou Lolu.

Elén si převílkla růžovej svetr a vchumlala se do něho i s černou pentlí, a na předním prkně, co je soustředěný všecko naše světlo, začíná kroužit Lola, dole a nahoře stojí a jenom vprostředku krouží, pomalu, doprava, doprava, čárlstonovej volán jí olizuje nohy, líně, do kruhu, doprava, břicho krouží a zadek krouží a línej volán olizuje svý opožděný kruhy, a najednou se pomate a honí břicho, co se točí doleva, a honem zas zpátky, jako při slepý bábě, už nic nekrouží, volán už jen poskakuje, nadskakuje, naráží na sebe, jako by tleskal, ale to tleskáme my, abysme se zahřály. Jenom Lola něco umí, jenže už nevypadá, vypadá jenom tu krátkou malou chvíli, tam vevnitř, při svým čísle, kdy už na ni tancuje jenom těch pár přívěšků, ale začíná ze tmy a musí končit do tmy, tleskají do tmy a potmě si posbírá svoje hadry, jedině tady něco umí, tady v boudě stačí to jedno, nebo to druhý, v Marseille stačilo jedno nebo druhý — co pořád pletu Marseille — taky v Lyónu stačilo, ale jenom pár kroků přes tenhle řídce zablácenej chodník a malej slalom mezi zadky a svítilnama aut, co se vlečou po bulváru, jenom pár kroků po druhým, čistým chodníku, a skrz skleněný dveře, čtyřicet metrů odsud, a tam, tam naproti to nestačí, obrýsujou tě očima a zeptají se, Co umíš?, a zas se oblíkneš, pětadvacetkrát a padesátkrát se takhle oblíkneš, než zase začneš rozhánět husí kůži tleskáním a dupáním na tomhle pódiu.

Odyla se při každým dupnutí zatřese jako kopec želé, prkno se prohne, nám se zatřesou nohy jako ozvěna, drží pořád svůj přilepenej úsměv, taky si připravuju úsměv, svůj starej úsměv, co znám po paměti, ne ten novej, co chystám před zrcadlem jako celý číslo, svý vel-

ký nový číslo před malým zrcadlem, ale ne pro tuhle boudu, ne pro tyhle, co obhlížejí přes šaty, jestli stojíme za novej frank padesát, chystám si pro ně svůj starej úsměv, pro všecky, co jim tady teď ze všech pěti smyslů stačej jenom jejich modrý a šedý a hnědý oči. A tak si je ještě prohlížím, dokud nejsem docela vpředu, všecky ty mladý oči, i oči s váčkama, jak jsou nacpaný na tom dlouhým obdélníku mezi boudou, co se zápasí, a mezi panoptikem, který je dneska zavřený, a podívala jsem se na ten prázdnej chodník před panoptikem a tam obcházeli louži dva v pláštěnkách, dva z těch pitomejch vlaštovčích pláštěnkách a v těch pitomejch strážnickejch čepicích a stoupli si na kraj k našemu houfu a přidali se k němu se svýma čtyřma očima a já jsem najednou nevěděla, jestli se vůbec usmívám, jak to znám postaru a zpaměti.

A ty dva vlaštovkové si nás prohlídli jednu po druhý, a jak madam řekla, že jsem Irma, a já musela dopředu na první prkno, tak se podívali na mě a už se koukali jenom na mě, a já věděla, že mám rty správně a zuby správně, a madam povídala, že jsem Irma, ta nová z Lyónu, byla jsem už tři neděle nová, ale o Marseille jsem nikde nic neřekla, a nikomu nic o patrónovi z Marseille, a nic o kšeftech toho patróna a u toho patróna z Marseille, nová z Lyónu, říkala, a oni se dívali jenom na mě, jak nemůžu vpadnout do toho foxtrotu, tam v Marseille jsem pitomá nechala starý fotky, na nich jsem měla starej úsměv, nic víc než starej úsměv, tak jsem zkusila trochu ten novej, i když nebyl ještě doučenej a nebyl pro tady, ale pro co na co je to teď všecko, nový číslo, pro co schovávat ten novej, tak jsem dělala novej nedoučenej úsměv k starýmu foxtrotu.

Potom se koukal ten jeden na Nelu, jen menší druhej se pořád vracel ke mně, a já se vracela k těm zapomenutejm fotkám, ale stejně jsem neutekla ani z toho zádního prkna, jenom jsem se odtamtud dívala čtyřicet metrů přes bulvár, co tam svítily Cyrano a Cléo, odkud sem přišla Lola, a Folies, a taky bylo vidět červený lopatky, jak se otáčejí.

Měla jsem ještě minutku, co v ní madam na konec představení začne zvát dovnitř. Tak jsem se aspoň tu minutku chtěla loučit.

Ještě nás všecky jednou vyjmenovala, a ten jeden se pořád vracel ke mně. Ale ten první, ten první si začal dělat uličku, a oni ho pouštěli, a menší šel za ním, a za tím se zas ulička ztratila v houfu, a z houfu se už stavěli k pokladně, a ty dva se tlačili ke schůdkám na pódium, nad kterýma stála madam, a usmívala se tlustýma tvářema, jako se usmívají všecky madam a všecky patróni, když k nim jdou tyhlety v pláštěnkách, hrál zase blús a Renée pospíchala dovnitř, protože má první číslo, a všecky holky pospíchaly dovnitř, taky že měly druhý nebo kolikátý číslo a zapnutej teplomet,

a já couvala, jenom couvala ze čtvrtýho prkna na pátý,

a potom po pátým,

a madam se nakláněla nad schůdky a tváře se jí nakláněly a lokny se naklonily,

a první vylezl o dva schůdky do vejšky,

a já couvla až k plachtě, zadkem až docela k samý plachtě —

a na třetím vytáhl ruce zpod pláštěnky a chytil madam za ramena a políbil ji do obou tváří. A potom vylez i druhej, ale na čtvrtej schůdek, protože byl menší, a zas ji políbil do levý a do pravý a taky řek, co se tak říká na Novej rok. Na Novej rok!

Pak ještě klábosili jako na Novej rok.

S pódia bylo dozadu pět schůdků, a já po nich šla dolů jako poprvé a jako potmě a jako by jich bylo padesát.

Vzadu mě viděla Renée, ale nic neviděla a nastavila mně záda, abych jí utáhla kličku. Zkusila si na ni dosáhnout. Kapku delší konec, řekla. A řekla, Studíš.

Ale nahoře jsem už byla prohřátá, i ty prsty se mně prohřejvají, jenom kolena ještě zebou. Tak jsem si na ně otočila teplomet. Sedla jsem si a koukala se na něj přes kolena.

Teplomet svítil červeně jako reklama z Cléo.

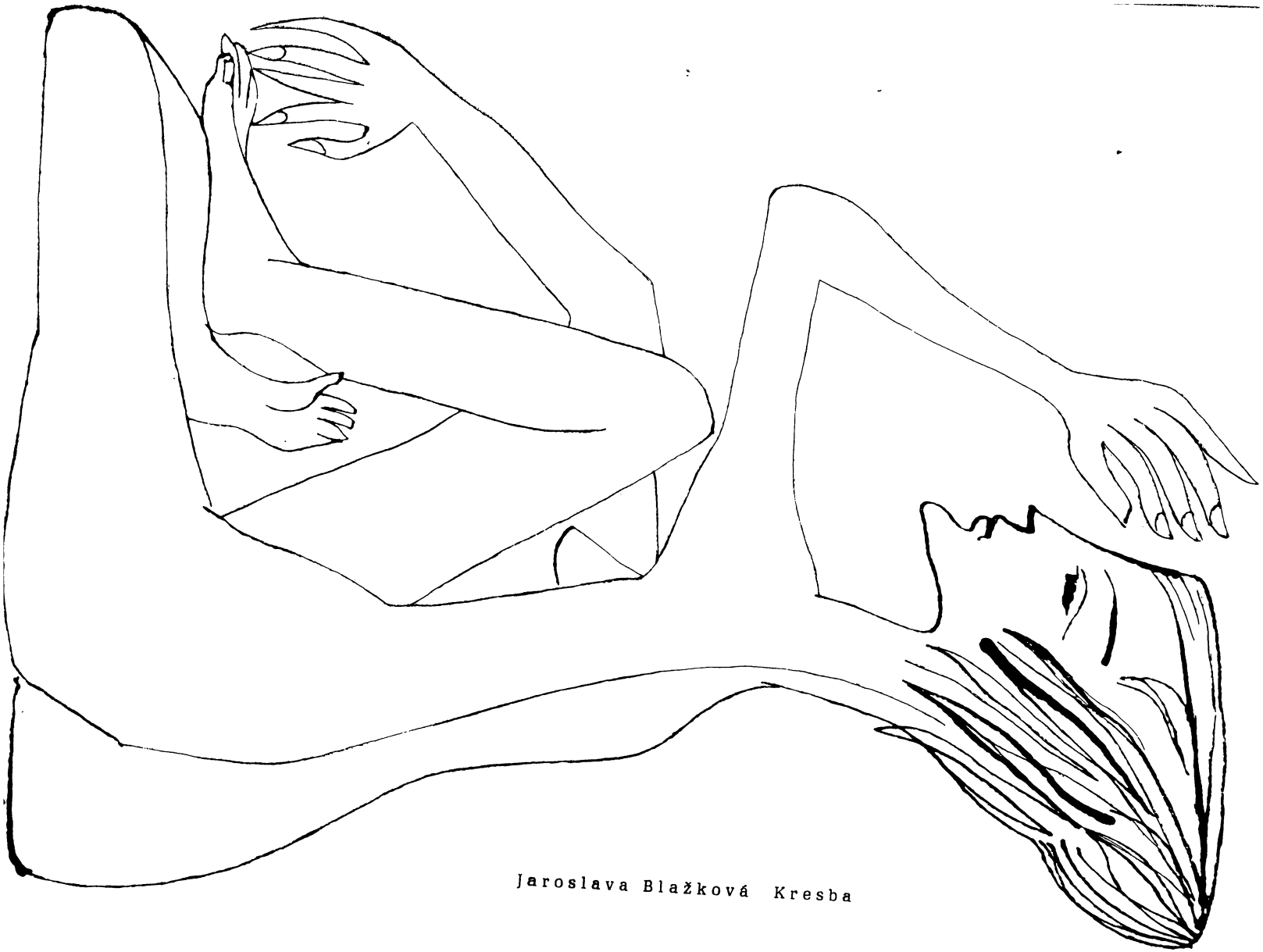

Jaroslava Blažková Kresba

FRANTIŠEK ČERVINKA

Nana a její družky

V LITERATUŘE, VE FILMU A V ŽIVOTĚ

Móda, nebo něco víc?

Postava prostitutky byla v literatuře minulého a našeho století stejně nepostradatelná jako v samotném životě této doby. Profesionální prostituce, která podle všech zákonů kapitalismu učinila ze soulože zboží, má ovšem svou prehistorii v otrokářské společnosti a středověku a bude se dokonce v různých, zakrytějších, skromnějších formách projevovat i v zemích, které se osvobodily a osvobodí od kapitalismu. A přece masový rozvoj prostituce a její klasická forma jsou stále tak úzce svázány s ekonomikou, morálkou a životním stylem kapitalistické společnosti, že naprosto není třeba brát v pochybnost přesvědčení socialistů o zániku prostituce v důsledku likvidace tříd. Prostituci jako sociálnímu a historickému jevu byla věnována nejen senzacechtivá pseudovědecká a obchodně zaměřená literatura, ale i seriózní vědecké práce. I současná západní sociologie se nevyhýbá žádnému problému „své" společnosti a novými metodami se snaží postihnout typické a rozhodující příčiny i rysy rostoucí prostituce a zákony jejího výskytu a trhu. Zatímco západní sociologie vyvíjí snahu zkoumat toto společenské zlo nezaujatě, bez předsudků, jako sociální a takřka přírodopisný jev, představují nám naproti tomu někteří významní západní umělci pouliční prostitutku jako v podstatě kladný, lidový, trpící, citlivý, ponižovaný a tragický typ ženy, která v kontextu jejich děl přerůstá mravně své okolí. Kdo je tato bytost, proč právě ona se stává tak působivým prostředkem k obžalobě společnosti, v níž žije, proč právě její sentimentální projevy a lidské naděje mají být kontrastem a žalujícím zrcadlem odcizeného světa vyspělé západní civilizace? Nelze přehlédnout, že právě pouliční holka se stává takřka kladnou a ústřední postavou děl umělců, o jejichž důsledném hledání mravních principů soudobého humanismu nemůže být sebemenších pochyb.

Lidé pohrdající ve svém každodenním životě prostitutkou odkládají s hlubokým vzrušením Vercorsovu Klementinu, prožívají s Cabirií Federica Felliniho všechnu křivdu a krutost jejího světa, prohlédají pokrytectví amerického rasismu s obavou o osud Sartrovy Počestné děvky a s úzkostí sledují zápas Passoliniho Mammy Romy i Pietrangeliho Aduy a jejích družek o důstojnější život. Konečně i pobožnůstkáři a moralisté byli už dávno předtím ochotni podstoupit kousek svého posmrtného nebe Kischově Tonce Šibenici a ještě po více než půl století ožívá na filmovém plátně sympatická postava Alžběty Roussetové — Maupassantovy Kuličky. Zolova Nana ještě nebudila ve čtenáři žádné hlubší sympatie a byla dokonce symbolicky dominující postavou zkorumpované společnosti druhého francouzského císařství, s nímž dokonale mravně a názorově splynula a na němž současně konala problematickou odvetu vyvržených. Její literární následovnice, jak by se na první pohled zdálo, proměňují se ve svém typu, rozšiřují dimenzi svého citového života a nutí čtenáře i diváka k soucitu, k potlačení moralistických předsudků i přirozeného mravního odstupu od společenské spodiny. Je tedy nutné položit si konečně otázku, zda dotčená literatura a film postihují v této souvislosti samu prostitutku jako typ své doby a svého prostředí anebo zda umělci zde sledují, třeba i za cenu určité mystifikace a romantické idealizace deklasovaného jedince, cíle a záměry docela jiné. Stala se prostitutka módou jisté části moderního umění? Je opravdu něco tak zajímavého nejen na sarkasticky kritizované společnosti, v níž se rozvíjejí dramatické osudy holek, nebo stojí za tak intenzívní pozornost i jejich samotná existence a individuální psychologie?

Současná věda i umění odpovídají na tyto otázky v částečné shodě, ba věda někdy statisticky a experimentálně potvrzuje to, co spisovatelé již dávno před ní, nebo nezávisle na ní, demonstrovali na exemplárních osudech svých postav.

Budeme-li člověka posuzovat toliko jako souhrn společenských vztahů, budeme s vysvětlením postižitelné a veřejné prostituce brzy a v podstatě i správně vyrovnáni. Ekonomické předpoklady jejího zániku i druhotné státně administrativní zásahy k její likvidaci jsou v praxi beztřídní společnosti realizovatelné, zatímco v kapitalistické společnosti, pokud se vyskytují, jsou vždy krajně iluzorní. Západoněmecký sociolog dr. W. Bernsdorf konstatoval, že na jedné straně bída a hospodářská krize nutně zvyšují nabídku prostituce a na druhé straně konjunktura a „blahobyt" nutně zvyšují poptávku po prostituci. Na jejím trhu pak dochází podle toho i ke změnám cen v různých živelně i uměle tvořených kategoriích prostitutek. Vývoj kapitalistické společnosti již vzal primitivní Naně možnost závratné a po přepychu i moci upachtěné kariéry, ale nadále bude masově plodit stejně prostoduché a do sociální stoky odhozené matky Romy, Aduy, Cabirie a pro dočasné potěšení buržoazních hlasatelů monogamie i přepychové Rose-Marie či Kristiny Keelerové.

Nebudeme-li člověka pojímat jako souhrn společenských vztahů a nebudeme-li ani opouštět rozhodující půdu ekonomiky, budeme stát před otázkou, kdo se vlastně z bídy nabízí a kdo v době konjunktury vyslechne nabídku, která poskytuje pohodlnější materiální podmínky existence nebo dokonce dočasnou a zdánlivou ochranu před intenzívním pracovním tempem, které přes všechny technické vymoženosti rychle odsává ženě krásu a mládí. Tedy opět — kdo byla Nana a kdo jsou její družky, ať už žijí v bídě či přepychu? A hlavně, neboť nejde nám konec konců o psychologii a sociologii, jaký byl záměr a výsledek spisovatelů, kteří do středu svého díla postavili prodejnou ženu?

Sám ekonomický výklad příčin prostituce nepostačuje už proto, že obchází hlavní její předpoklad, totiž přírodní možnost žen být do větší či menší míry, v té či oné formě, z těch či oněch pohnutek, na chvíli nebo dlouhodobě — prostitutkou. Výklad příčin prostituce z nerovnoprávného postavení ženy ve společnosti není vyčerpávající. Muž nemůže zdaleka tak lehce podstoupit fyzickou lásku bez fyzické náklonnosti k druhé osobě, kdežto žena, je-li zbavena morálních zábran, může to učinit dokonce z lásky k někomu třetímu a v jeho prospěch. V literatuře bychom nalezli dost i těchto krajních případů „ušlechtilé" prostituce, která je zde nejednou motivována i láskou k vlasti a nenávistí k nepříteli. Avšak je pustou lží a prohřeškem na uměleckém realismu přikládat ženě, provozující dlouhodobější prostituci, ušlechtilé subjektivní vlastnosti a dokonce oduševnělost. I tehdy, slouží-li tím žena například odbojovému hnutí nebo tzv. vyšším zájmům, je mravně defektní, při vší své vychytralosti duševně omezená a sexuálně narušená. Velcí spisovatelé a režiséři úzkostlivě zachovali tyto i ostatní psychické a biologické rysy prostitutky a teprve pod nimi objevili nevyčerpatelný zdroj a hluboké možnosti podstupovat i v této duchovní atmosféře, i při tomto způsobu života, hluboce lidské a citové zápasy. Řešení palčivých existenciálních lidských otázek v této vyšinuté atmosféře duševně i fyzicky otupeného člověka umožnilo umělci demaskovat svět lidí zdánlivě normálních, počestných a konvenčně mravných, a to dobře zaopatřenými paničkami počínaje až senátory a ministry konče.

Drtivá většina historiků a sociologů, bez rozdílu politického a filosofického přesvědčení, vidí příčinu prostituce v neutěšených hospodářských podmínkách „nižších tříd" a zavrhuje extrémní teoretiky typu Lambrosova a Ferrerova, kteří hlásali vrozenou a předem již danou povahu zločinců a prostitutek. Biologicko-psychologické teorie, které zkoumaly osobnost prostitutky víceméně bez přihlédnutí k rozhodujícím společenským vlivům, obracely svou pozornost k polygamickému zaměření jistého typu žen, k nadměrné smyslnosti, nebo naopak zase k frigiditě, která umožňuje převahu počtářství nad prožitkem, zkoumaly okolnost částečné slabomyslnosti a dědičného zatížení anebo vůbec tzv. systém celkového erotického ovládnutí ženy mužem. Tyto a jim podobné teorie se vzájemně svou jednostranností vyvracely a nemohly dospět k obecně platnějším závěrům. Marxistická sociologie, která poměrně nejpravdivěji analyzovala prostituci jako sociální a historický jev, ponechala však bez odpovědi již zmíněnou otázku, k d o se stává obětí prostituce. Člověk jako jedinec má totiž vždy, při vší své společenské, fyzické a duchovní determinovanosti, ještě určitou m o ž n o s t zabránit tomu, aby se právě on stal obětí zákonů velkých čísel a systémů, s nimiž jsou tyto zákony nerozlučně svázány.

Moderní filosofická antropologie pojímá člověka v jeho totalitě, obsahující pozitivní i negativní elementy, které se uplatňují, zeslabují nebo sílí v určitém prostředí a za určité situace. V tomto střetnutí a konfliktu dosavadního vývoje osobnosti se sociální a psychickou realitou dochází k prověrce charakteru, k zhodnocení dosavadního života a k rozhodnutí o jeho dalším osudu. Sexualita je tu pojímána jako plastický lidský vklad, element, který od dětství člověka je formován prostředím, všemi společenskými institucemi rodinou a školou počínaje a typem vládnoucí morálky a kultury konče, tedy všestranně pojatým prostředím, v němž se odehrávají individuální, často i náhodné a těžko zjistitelné zážitky. Že se při tom přihlíží i k vrozeným dispozicím temperamentu, mentality a jistých druhů nadání, je samozřejmé.

Nany, Aduy, Cabirie a Romy vyrůstají podle svědectví současné sociologie zpravidla v bídě a v rozvrácených rodinách, bez jakékoli odborné kvalifikace, a nezůstávají ušetřeny předčasných a pro ně osudných sexuálních zážitků v období dospívání, tedy často mezi 12. až 14. rokem svého věku. Nenastanou-li v době dospívání tyto zjevné nebo skryté otřesy a není-li žena demoralizována prostitucí do svých 21 let, těžko už později, vzdor svízelným životním situacím, propadá prostituci. Tolik podle statistického šetření na Západě. To všechno však velcí spisovatelé již od minulého století věděli a respektovali. Duševní omezenost spojená s primitivní religiózitou, návyk rozdělovat sexuální život na oblast „nutnosti" a oblast „lásky a citu", sklon k zvrácenostem, motivovaný stupňovanou ošklivostí z mužů, jsou symptomy způsobu jejich života. „Její osud byl osudem mezi nejoblačnější romantikou a nejšedivější realitou, pád z domnělého ráje do nejhnusnější stoky, v níž se odráželo jenom přání vrátit se zase do ráje," říká E. E. Kisch o své Tonce Šibenici. Tímto rájem je vždy relativně nejlepší doba a prostředí v dosavadním životě prostitutky, a může to tedy být třeba i „nejlepší"

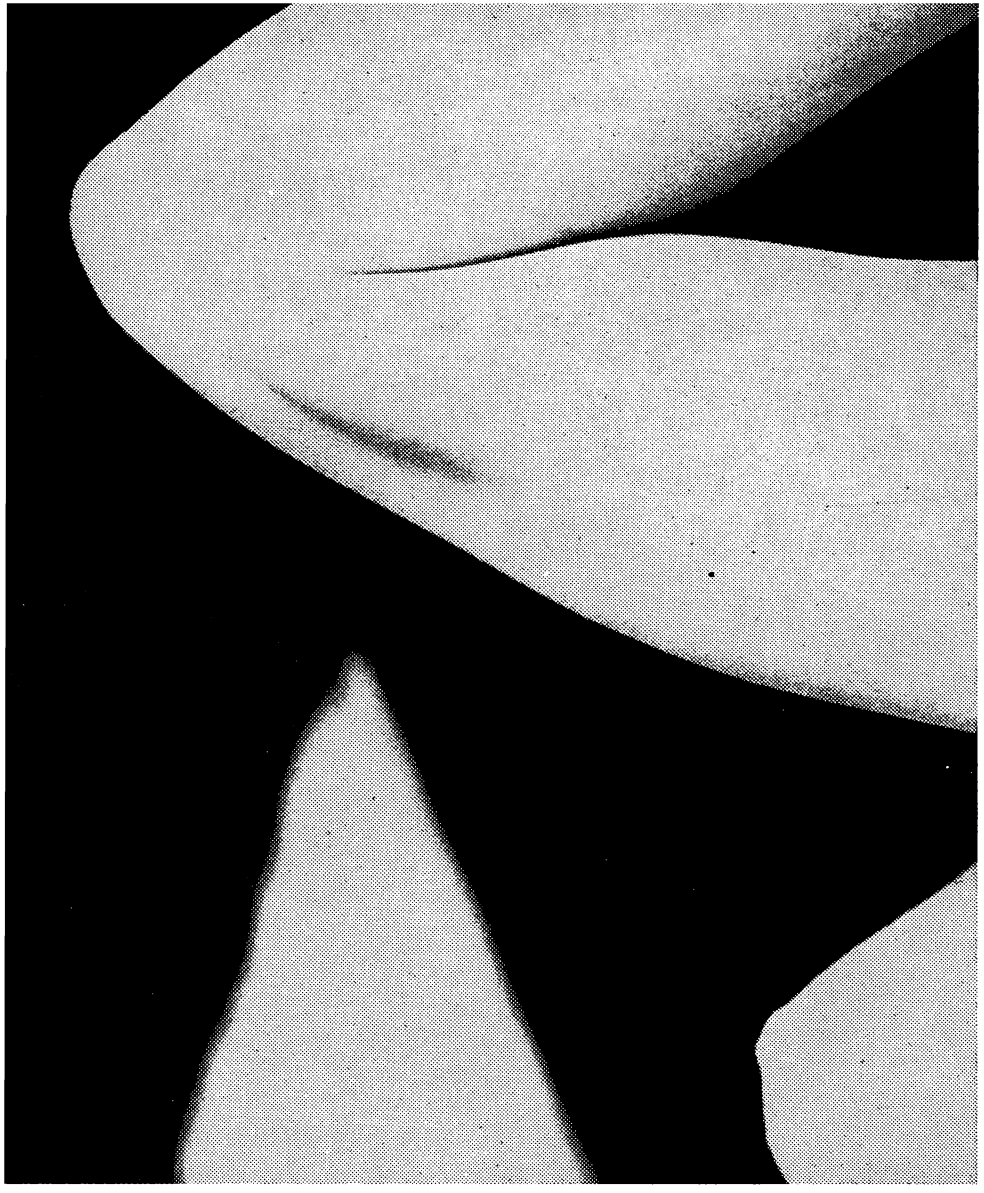

Miro Gregor
Z cyklu Žena 1965

bordel, z kterého byla vyhoštěna a v němž se jí dařilo lépe než na ulici. Tonky ale mají i své — dalo by se říci — politické představy o „ráji".

Nana i moralisté kritizují Emila Zolu

Celkem správné historické zařazení registrovaných prostitutek mezi vykořisťované vrstvy středověké a kapitalistické společnosti vedlo často k falešné idealizaci jejich politického profilu. Prostitutky v dílech některých druhořadých autorů často vystupovaly takřka jako solidární spolubojovnice buřičů proti útisku. Poetizace lumpenproletariátu byla líbivým a romantickým omylem i části levicového umění. Erich Kuby, inspirovaný skandální vraždou prostitutky Rosemarie Nitribittové v roce 1957, říká ve svém románě: „Kuriózní romantiku let po první světové válce, kdy literatura a film líčily s oblibou pouliční holky jako představitele svobody, ušlechtilosti a vzpoury proti zpátečnickým pořádkům, máme zaplatůh za sebou." Jeho Rosemarie je „oporou a solí" společnosti nejmocnějších západoněmeckých monopolistů. Kubyho román se opravdu liší od většiny zde zmíněných děl svým asentimentalismem, ale i menšími uměleckými a psychologickými nároky v pohledu na emocionální svět „hrdinky". Kubyho společenskokritické postřehy se shodují s některými závěry západoněmecké sociologie, ba někdy se jí zdají až poplatné, a to na úkor umělecké individualizace jednotlivých postav. Konečně — pokud jde o politickou idealizaci prostitutek, byla velká literatura v tomto směru vždy pravdivá a odkrývala krajně reakční, konjunkturální a vykořisťovatelským kruhům plně poplatnou mentalitu holek, které v životě a vkusu vládnoucích závistivě, a přece obdivně spatřovaly nejvyšší pozemský ráj. „Jen si všecko dobře prohlédni, hošíčku ... Není to nic všedního, naučíš se respektovat buržoazii," říká si Nana před příchodem milence do jejího nově zařízeného bytu.

Zolovi se v Naně povedl jeden skvělý satirický vtip, který neztrácí dodnes na aktuálnosti. Ve chvíli, kdy se Nana touží stát a také se stává buržoustkou, podstrčí jí Zola svou knihu o Naně a v dobré předtuše kritiky, kterou buržoazie vyřkne nad jeho knihou, přisoudí samotné Naně úlohu kritika: „Četla dnes odpoledne román, o němž se mnoho mluvilo, příběhy lehkého děvčete. Durdila se na tu knihu, povídala, že to všecko je falešné, a vůbec se netajila rozhořčeným odporem proti té nečisté literatuře, která chce všechno podat věrně podle přírody; jako by se všecko mohlo ukázat. Jako by román nebyl psán jen pro příjemné ukrácení chvíle! Ve věcech beletrie a dramatické literatury měla Nana svoje ustálené mínění: chtěla mít díla něžná a ušlechtilá, věci, o nichž by mohla snít a jimi se povznášet." A hned po tomto typickém výroku šosáka, dobře známého a vegetujícího i v socialistické společnosti, začne Nana politizovat, útočí na revoluční republikány a mluví o lidu s ošklivostí ženy, která se „vyšvihla". Republika by pro nás byla neštěstí, císař přece udělal pro lid všecko, co bylo v jeho silách, a proto „ať nám Pán Bůh zachová císaře co nejdéle," říká Nana a setkává se se souhlasem bohatého katolického šlechtice Muffata, kterého jaksepatří ruinuje. Vzdor všem hrubým teoretickým omylům Zolova naturalismu, vzdor jeho bezvýchodnému řešení vlivu dědičnosti a prostředí stojíme dodnes s úctou nad jeho „přírodopisem a sociálními dějinami rodiny, žijící pod druhým císařstvím", pod režimem špinavého dobrodruha, parazitů, hejsků a děvek, které po porážce Pařížské komuny pomáhaly reakci dobíjet revoluční dělníky a intelektuály. Maupassant byl příliš pravdivý umělec, aby zamlčel, že i jeho sympatická Kulička, která mu byla morálním kontrastem zbabělé a pokrytecké měšťácké společnosti, má s touto společností právě v názorové oblasti mnoho společného. Vždyť přece byla přesvědčenou bonapartistkou. „Hraběnka a továrnice však cítily jako všichni ‚dobře vychovaní' lidé vrozenou nenávist k republice ... a tak je podobnost jejich názorů mimoděk přitahovala k této důstojně vyhlížející prostitutce."

Ovšem — Nana má „ptačí mozek", a protože ve své duševní omezenosti zůstává jako většina jejích družek „pořád dobrým a srdečným děvčetem", je možné dát jí prožít v jiném prostředí, v jiné době a v rouchu Aduy, Cabirie či Romy otřesné a dojemné osudy i zápasy. Bonapartismus srážel holky do nejstrašnější bídy, ale „vynikajícím" z nich dal příležitost „se vyšvihnout" z varietního jeviště a z nočního lokálu do prostředí, v němž zdánlivě samy a ničivě vládly přesyceným a perverzním bohatcům. Dnešní životní styl kapitalistické společnosti není zdaleka tak bezprostřední a otevřený, aby frivolní „ničitelky" mužů mohly triumfovat s výše svého kočáru a s lahví šampaňského v ruce nad pestrým davem dostihových diváků. A také profesionální vystavovatel ženské krásy a spekulant s její finanční hodnotou se již dávno nepodobá Zolově majiteli obskurního divadélka Bordenavovi, onomu cynikovi s duchem a názory četníka, který se tloukl do stehen a plival na všechny strany. Tuto funkci převzal ve stínu ukrytý chladnokrevný, elegantně uhlazený a často i graduovaný gentleman, jak jsme ho poznali ve filmu o Adue a jejích družkách, v postavě dr. Ercoliho.

V Zolových románech, třebaže v nadnesených a násilně působících rozměrech, byly v podstatě vystiženy sociální i biologicko-psychické předpoklady zrodu prostitutky. Moralistická buržoazní kritika sice postihla nedůslednost Zolových sociálních a biologických teorií, avšak sama upadla při svém pokusu o analýzu Zolo-

vých románů do nepředložených povrchností a do pozice kryjícího se pštrosa: Zolovo umění prý nepovznáší, Zola byl surový psychopat, sám nenormální, nešlo mu o zkaženost a nemravnost druhého císařství, ale pouze o nemravnost a zkaženost; nechápal jednotu duševního a fyzického v lásce dvou lidí; zkrátka, Zola je člověk, který právě pro tuto svou povahu má zálibu v prostitutkách a v jejich ovzduší. „Žena stává se Nanou — společnost hampejzem". (T. G. Masaryk ve své jednostranné a zaujaté studii »Zolův naturalismus« v roce 1896.) Zolu ovšem zajímalo, k t e r á žena se stává N a n o u a k t e r á společnost je hampejzem, tedy otázky, na které buržoazní věda nemohla a nesměla dát odpověď, ale na které dál odpovídá po svém a lépe literatura, ač na rozdíl od Zoly si již dávno v této souvislosti nedělá nároky na „vědecké" ambice. A přece — empirické zkušenosti, které věda musela akceptovat opožděně po literatuře, nepřehlížel nikdy žádný velký spisovatel.

Vercors, výrazný francouzský etik, spisovatel na hony vzdálený naturalismu, stoupenec hluboce protizolovské filosofie člověka, nemohl se vyhnout otevřenému výkladu okolností, za nichž se jeho Klementina stala prostitutkou. Vercors vylíčil otřesné sociální a mravní poměry rodiny, v níž bylo zoufalé mládí Klementiny prostoupeno bídou, krvesmilstvem a nevědomostí. Ani Hugues Rebell se v témže roce, kdy Masaryk zle kritizoval Zolu, nemohl ve své Nichině vyhnout reálným okolnostem, za nichž se žena stávala prostitutkou se všemi psychologicko-biologickými rysy, z jakých ji dnes usvědčuje západní věda. Hugues Rebell, který chtěl bavit a lechtat měšťáckého čtenáře a který epigonsky těžil z boccacciovské tradice Benátek „nenáviděných profesory estetiky a protestantské morálky", popisoval svým vznešeným stylem osudy a dobrodružství úspěšné a bohaté kurtizány, jež ovšem prožila tytéž zkušenosti a utrpení jako její ubohé a neúspěšné kolegyně z kriticko-realistické literatury. A že s nimi také sdílela reakční politické i estetické názory, bylo samozřejmé. I tento autor musel dát čtenáři nahlédnout do nuzných hmotných i morálních poměrů rodiny a neušetřil čtenáře zmínek o předčasných sexuálních zážitcích Nichiny s jejím bratrancem Quidem. To, co Masaryk připisoval osobním sklonům a zálibám Emila Zoly, spočívalo v reálnosti samotné látky, ať ji umělecky ztvárňoval kdokoliv. Nepříznivé sociální poměry a předčasné sexuální zážitky jsou ve vědě i literatuře demonstrovány jako základní předpoklady zrodu prostitutky.

Klementina se nenaučila ani číst, byla v pohlavním i společenském životě altruistkou, mučednicí ze zvyku i rozkoše. Nana a její družky se nechaly s hřejivým pocitem bít od svých pasáků a naopak zhýralého masochistického zákazníka dovedly týrat a škubat, pokud jim to hranice objednávky a situace dovolovaly. V těchto nechutných záležitostech byly vždy tvárným elementem, a to z lásky i ze řemesla. Klementinu situoval Vercors do historických okolností, v nichž se stala hrdinkou a užitečným člověkem. Naně připsal Zola úlohu, ať to zní jakkoli paradoxně, realističtější. Úlohu zbohatlé ničitelky, která vyrůstá v symbol mravní zchátralosti celé vykořisťovatelské společnosti. U Klementiny, která se v koncentračním táboře nestala kápem, ale hrdinkou, musíme věřit v jedinečnost její individuální existence, neboť i v její vrstvě a v rozměrech této vrstvy se bytosti neprojevují výlučně a pasívně podle situace, v jaké se ocitnou, ale diferencují se i povahově, mentálně a charakterově. Zde konečně rozhoduje ideový záměr umělce a Vercors přece chtěl říci, že společnost, která odkopla Klementinu do smetiště, „si sama zaslouží, aby ji hodili do smetiště". Deklasovaný jedinec, prostoduchá bytost, neustále poplatná vnějším okolnostem, kterým se přizpůsobuje a kterým pudově čelí a kterých využívá se svou omezenou zásobou „chytrosti", je opravdu vděčný literární a dramatický námět, neboť při tom všem jde o člověka a jeho jedinečnost, jeho schopnost svobodného projevu, o jeho malost i velikost, o jeho neredukovatelnost na dané poměry, v nichž je mu dáno žít a jednat, o jeho věčný sen o lepším a spravedlivějším světě, o objektivaci hodnoty a smyslu vlastního individuálního života.

Motiv lidsky i třídně deklasovaného člověka, který se stává atraktivním hrdinou častěji v uměleckém díle než v životě, se udomácnil v současné západní literatuře a filmu výrazným způsobem.

D e k l a s o v a n í h r d i n o v é a o d c i z e n í n e j v y š š í m u v ý t v o r u č l o v ě k a — l á s c e

Ukázalo se, že kritiku společnosti může umělec nejlépe a nejpronikavěji realizovat volbou hrdiny, jehož společenská úloha je veskrze pochybná, ale jehož existence je od této společnosti neodmyslitelná. S touto společností, jejímž je výtvorem, svádí taková existence svůj pozoruhodný boj o sebe samu a tím i o hodnoty této společnosti. Kriticko-společenské ostří i individuálně psychologické drama se zde dostávají do dialektické jednoty. Světový názor, úmysl i schopnost tvůrce přenášejí těžiště buď do jednoho, nebo do druhého aspektu. F. Fellini, jeden z největších tvůrců západní kinematografie, demonstroval životní otázky a pocity člověka své společnosti takřka vesměs na lidech typu Podvodníka nebo primitivního a surového cirkusového siláka či prostitutky, nebo dokonce na celé úchvatně sestavené mozaice vyšinutých jedinců z vyšších vrstev Sladkého života. Sympatičtí zloději Monicelliho filmu Velká válka, šmelinář Vittoria de Sicy, přerůstající v gro-

teskně tragickou figuru osvobozeneckého boje ve filmu Generál de la Rovere a ještě pěkně dlouhá řada obdobných postav stali se ústředními a orientačními motivy jisté části západní literatury a filmu. Takovéto postavy v literatuře zůstávaly většinou jen nezbytnými rekvizitami určitého prostředí, v němž se odehrávalo drama duševně a morálně zdravých individualit. Ani u spisovatelů Remarqueova, Hemingwayova a Böllova typu nemohli sebelidštější z jejich prostitutek a sebezajímavější z jejich lumpů hrát víc než úlohu statistů na pozadí dramatu morálně zdravých individualit. Ve zmíněné části literatury jsme naopak nuceni se dívat na „normální" lidi a na celý svět očima deklasovaného jedince s „ptačím mozkem" Nany. Myšlení a jednání „normálního" světa jako by se zde samo stávalo pozadím a kulisou pro výstup deklasovaných. Stylizace a deformace reality v takovém obrazu však neubírá, ba zdá se, že naopak pronikavě přidává na jasnosti podstatných kontur zobrazované reality v její celistvosti. Dojem pravdivosti takového obrazu je vyvolán sugestivní výpovědí pochybného hrdiny o světě. Vidíme tedy svět jeho očima, chápeme všechno, co ve světě poznal, jako součást obhajoby, ospravedlnění jeho činů a dokonce názorů; s ním a jeho způsobem hledáme východisko, které nabývá tíživou podobu zmařené naděje, rezignace nebo smrti. Má-li hrdinou tohoto druhu být žena, nabízí se ovšem postava prostitutky, jejíž osud a pohled usvědčuje svět z nejdrastičtější formy — odcizení člověka svému nejvyššímu kulturnímu výtvoru — lásce. Prostituce může být vykládána i přirozenými sklony a potřebami člověka, ale demaskována a souzena by měla být v prvé řadě jako ničení kulturního výtvoru lidstva. Láska je historicky vzniknuvší, kulturní a citová nadstavba pohlavního života a jenom na této její úrovni reprodukuje člověk svou základní přirozenost a vrací se sám k sobě. Zbavuje-li člověk lásku jejího obecného, historií dosaženého kulturního stupně, ocitá se ve sféře iluzorní „přírodní" svobody, z níž s větší či menší intenzitou hledá návrat do světa kulturních hodnot.

„Zákazník" se rychle vrací ke své práci, rodině, ke svým všedním povinnostem. Šeď, pokrytectví a utilitarismus jeho života, tíživé pouto samoty nebo tíživé a přežilé pouto monogamického svazku vyhánějí ho na chvilkovou pouť do říše iluzorní svobody, aby se rychle vracel do ještě iluzornějšího světa kultury, v němž však nenalézá jednu ze základních kulturních potřeb člověka — lásku. Prostitutka však hledá svůj ztracený ráj neustále a bez přestávky a nezbývá jí než dělit svůj intimní život na sféru „nutnosti" a na sféru „lásky", jak to soustavně činí v dílech spisovatelů a filmových tvůrců, kteří ji obklopili svým zájmem a dobře pochopili hluboký význam tohoto jejího dlouhodobého a zásadního konfliktu. Zola často vháněl Nanu, která, jak sama říká, byla stvořena k „životu rozumnému" a k čisté lásce, do náruče mužů z „rozkoše" a ještě ovšem častěji z „nutnosti". Heinrich Mann mluví trochu vážně a trochu ironicky o dobrém srdci „umělkyně" Rosy Fröhlichové, která říká svému profesorovi Neřádovi: „Snad si nemyslíš, že tenhle pitomý život vedu tobě kvůli... Ne, kdyby nebyla Mimi — ale musím vydělávat pro Mimi, aby Mimi byla jednou jinačí než její máma. Ach Bože..." Tato všední sféra nutnosti nezabrání Rose v její skryté a staré lásce k Lohmannovi, v němž vidí svět „svobody". Možnost ženy být prostitutkou znamená současně nemožnost být jenom jí, být jí zcela. Rovněž „zákazník" není schopen se zbavit svými „návštěvami" touhy po očekávané realizaci lásky. Nevěřme proto příliš E. Kubymu, když v románu Rosemarie říká: „Byla sama se sebou v dokonalém souladu, nic ji nenutkalo rozhojňovat vlastní život, neměl dvojité dno jako život všech těch mužů, kteří k ní přicházeli, aby nalezli opravdovost, prchajíce před sebou samými a před pompézní nesmyslností své práce."

Jelikož však masová a veřejná prostituce má svoji bohatou historii, vlekoucí se od vzniku třídní společnosti, nebylo by celkem správné činit podle statistických čísel z několika posledních desítek let upřílišněné závěry o růstu či poklesu prostituce jako znaku hlubší či ubývající demoralizace soudobé kapitalistické společnosti. Třebaže každá žádoucí žena má vždy a v každé společnosti určitou možnost využít zájmu, který o ni muži projevují, odpovídá profesionální prostituce úzce specializované kapitalistické dělbě práce. Odkazy na morálku někdejších „přírodních", primitivních národů, v nichž žena byla předmětem koupě, daru nebo pohostinství, jsou v této souvislosti falešné. Všechny tyto akty měly pro ekonomiku těchto národů svůj celospolečenský význam a lidé v nich vystupovali v celé své totalitě na úrovni historicky dosaženého kulturního stupně lásky i hospodaření. Nejinak se to má s nejrůznějšími formami rodin, jež proti pozdější monogamii připomínají svou „promiskuitou" špinavému šosákovi prehistorii prostituce.

Více rozvodů neznamená méně morálky

Teprve feudální společnost v období hospodářského nástupu měšťanstva plodí plebejskou prostituci, která je zkarikovanou, ale zato masovou nápodobou morálky privilegovaných vrstev. Tím, že prostitutkám byly tehdy vyhrazeny bordely a ulice „lásky", docílila společnost pokrytecké formy pohrdání prostitucí a současně možnosti její regulace a kontroly. Prostituce v podstatě dopomáhala k právní a hospodářské stabilitě monogamních rodin a byla ventilem pro krize, které by rodinami již

tehdy nesporně otřásaly. Povolené bordely a ulice lásky se potom nadlouho staly přežitkem feudalismu uvnitř kapitalistické společnosti. Tento feudální přežitek měl však od počátku měšťanský charakter. Nebyl ekonomickou záležitostí feudálů a nemohl se v této podobě stát ani podnikatelskou jednotkou vyspělé industriální společnosti. A. I. Kuprinův chmurný román z prostředí carského nevěstince Jáma je uměleckým svědectvím o funkci nevěstince ve feudálně imperialistickém státu a o nevolnickém postavení prostitutek. V zdánlivě shovívavějších barvách postihuje nepostradatelnou funkci nevěstince pro měšťanskou společnost Maupassant ve své povídce U Tellierů. Umělecky a psychologicky úchvatně podaná cesta „madame" s jejími holkami na svaté přijímání její příbuzné si vyžádá přerušení provozu městského nevěstince. Stačí dva mimořádné uzavírací dny, aby měšťanská společnost pocítila nepostradatelnost tohoto podniku, jehož znovuotevření je pro vážené měšťáky slavností, na níž holky jsou dokonce ochotnější a víno levnější.

Pokud jde o postavení a funkci nevěstince v české měšťanské společnosti, netřeba ani ilustrativně využívat Šrámkových a Poláčkových obrázků malého města i s touto zmíněnou nepostradatelnou institucí. Četnická relace z Brandýsa n. L. zodpovídala v roce 1909 dotaz jednoho okresního hejtmanství v záležitosti jedné místní prostitutky a dotaz, kterak v tomto místě vůbec vykřičený dům vznikl: „Josef Schneider jest individuum dané pod kuratelu pro marnotratnost a aby zmíněný nepřipadl zdejší obci na obtíž, povolila zdejší obec jeho manželce tento bordel a Anna Schneiderová musí svému manželovi dávat snídani, oběd, byt a ještě 40 hal. denně na večeři." Relace se dostala do rukou redaktora Práva lidu, který ji otiskl pod názvem „Nevěstinec chudinským zaopatřením" a opatřil komentářem: „Také kulturní dokument z české samosprávy. Vlastenečtí čeští měšťáci zřídí v místě bordel, aby se vyvarovali nebezpečí, že jim jedna osoba připadne na obtíž." (Právo lidu z 22. IX. 1909.) Pisatel nedocenil mazanost českých měšťáků, kteří zabili dvě mouchy jednou ranou: za prvé se zbavili přižívníka a za druhé byli pravděpodobně v bordelu uctíváni jako mecenáši a obdařeni většími výhodami než Maupassantovi měšťani u Tellierů.

Jakým stupněm plebejskosti či „noblesy" se vyznačoval život v takovém podniku, záleželo na třídním charakteru, postavení a bohatství místního měšťanstva. Ve vynikajícím románu Heinricha Manna, vytvořeném a odehrávajícím se přibližně ve stejné době, nahrazuje vila obývaná „umělkyní" Fröhlichovou a profesorem Neřádem bordel, hernu i „společenský" salón města, v němž vládne továrnická a byrokratická honorace, tedy vrstva vznešenější než v přístavním francouzském městě či v Brandýse n. L.

Šlechtická honorace této doby si ovšem žádala prostitutku ještě vznešenějších mravů, než byla Rosa Fröhlichová. Vyprodané Národní divadlo v Praze bylo právě v roce 1909 svědkem úspěchu satirické německé komedie „Mravnost" od Ludwiga Thoma. Ústřední postavou hry byla elegantní prostitutka Hochstätterová, vystupující jako madame d'Hauteville, a prostředím děje její salón, kde s pedagogickou svědomitostí „vychovávala pro život" kromě jiných vznešených návštěvníků i „dědičného prince", a to za dohledu jeho pobočníka.

Lidové, měšťanské i šlechtické bordely byly neodmyslitelnou součástí života oné společnosti, která ovšem neznala „vysoký" stupeň rozvodovosti a „krize rodiny", objevující se později mezi lidmi, kteří odmítli prostitutku jako živel, skrytě konzervující počestnou a celoživotní monogamii a diskreditující historicky vzniklou kulturu lásky.

Pročítáme-li soudní zprávy o zločinech, které v období kapitalismu u nás vznikly ze žárlivosti, z nevěry, z nesnesitelných podmínek v manželství a z nešťastné lásky, zjistíme mnohem vyšší výskyt těchto případů ve vykořisťovaných proletářských vrstvách než mezi příslušníky středních tříd. Rodinný život měšťanských zřizovatelů podniku u Tellierů a zřizovatelů bordelu v Brandýse n. L. plynul celkem v počestnosti, klidu a bez zvláštních otřesů. Alkoholismus a „primitivnost" nebyly rozhodujícím důvodem těchto statistických rozdílů. Byl jím otevřený životní styl „nižších" vrstev, jejichž „hříchy" byly příliš viditelné a zranitelné proti pokryteckému životnímu stylu počestného a kulturně inferiorního měšťáka, jemuž vášeň, láska a žárlivost nebyly zdaleka tak důležité jako prosperita jeho živnosti.

Nevěstinec jako přežitek feudální, kastovní společnosti přestal být v období imperialismu převládající a typickou formou prostituce. Kvalita erotických vztahů ustoupila kvantitě dostupných sexuálních požitků. Individualita erotického styku dvou lidí jako neopakovatelného fyzického a citového dobrodružství ustoupila masovosti erotismu v souladu s celou ekonomikou kapitalistické společnosti. V nevěstinci se ocitla prostitutka v úloze věci, v úloze nevolníka a nesvobodného předmětu cizího obchodování. Její iluzorní živnostenské osvobození jakožto jedince, obchodujícího a lovícího v ulicích velkoměsta, v hranicích konkurence a měšťáckých zákonů, bylo formálním osvobozením od takřka doživotního ortelu a cejchu prostitutky z nevěstince. Nová, převládající forma prostituce umožnila jít si „přivydělat" s nadějí vrátit se do „spořádané" společnosti. Marnost této naděje byla vyjádřena v dílech o osudu Klementiny, Cabirie, Aduy a Mammy Romy.

Obraz neprostoduché, nelidové, úspěšnější, dobře provdané a pouliční holkou pohrdající

prostitutky bude západní literaturou a filmem teprve vytvořen, neboť v jejich světě žije. Prostitutka pak opět přestane být kladnou hrdinkou a předmětem soucitu. Pro pokrokového spisovatele však zůstane nadále prostředkem k umělecké kritice psychologie a morálky soudobé třídní společnosti. Sociologii zůstává oblast a podstata těchto mravů a psychologie nevyjádřitelná.

Uveďme na důkaz ještě jeden příklad, nikoliv z literatury, ale ze skutečného sladkého života Paříže z doby, kdy Heinrich Mann nechá ruinovat profesora Neřáda primitivní „umělkyní" Fröhlichovou a kdy naši maloměšťáci řeší chudinskou péči podporou prostituce. Takřka celý svět sledoval tehdy se vzrušením vleklý soudní proces s krásnou, inteligentní, výřečnou a cynickou paní Steinheilovou, která byla obžalována z vraždy svého manžela, tehdy poměrně úspěšného malíře a účastníka společenských zábav vysokých kruhů Francie. Nebyla slabomyslná, neboť „předseda soudu a veřejný žalobce od madame Steinheilové dostali tolik ran, jako se sotva kdy stalo v soudní síni". (Právo lidu 21. XI. 1909.) Nevyrůstala v bídě a nebylo nic známo o jejích předčasných a dokonce snad krvesmilných zážitcích. A přece „nechávala si za své vnady a tělo platit podle toho, kolik mohla z koho vymačkat. Jeden jí platí nájemné z letního bytu, druhý jí zaplatí za několik nocí 3000 franků, jiný jí kupuje šperky, šaty a opět jiný ji jen hostí... laškuje dokonce se synem své hospodyně, surovým pacholkem od koní, kterého napřed označila za vraha, ale v soudní síni jej pak prosí za odpuštění". Madame Steinheilové, v jejímž náručí zemřel francouzský president Faure, bylo manželství dobrým pláštěm pro tento způsob života, neboť kdyby se nechala rozvést, „byla by pro lidi — prostitutkou". (Tamtéž.)

Západní sociologie opožděně za krásnou literaturou objevila sociální a psychologicko-biologické předpoklady zrodu ubohé a ubohost i nemoc rozdávající pouliční holky. Úspěšné filmy posledního desítiletí pronikavě nahlédly do jejího života a osudu. Typ prostitutky buržoazní společnosti však tím nebyl objeven a vyčerpán. Bylo dosaženo určité iluze o kladném citovém bohatství a dobrém srdci demoralizovaného primitiva a ukryto „psychologické tajemství" prostitutek, které nejsou družkami a následovnicemi Nany, ale třeba i v méně náročné formě spíše následovnicemi paní Steinheilové. A dokonce v jistých případech se spokojují s jediným investorem — vlastním manželem. A tady všechny úspěchy statistiky a sociologie nutně končí a vavřín vítězství si odnáší neusvědčitelná a nepostižitelná prostituce světa, který se v této sféře a v jistých kruzích odcizil nejcitlivějšímu výtvoru lidské kultury.

Psáno r. 1963.

ANDRÉ BRETON

Jediná láska

Přísní *poslíčkové,* anonymní, spoutaní a brilantní vykladači výpravné revue, která po celý život bez naděje na změnu bude ovládat mentální divadlo, pro mne stále tajuplně vyvíjeli pomyslné bytosti, které vykládám jako nosiče klíčů: nosí *klíče k situacím,* čímž rozumím, že mají v moci tajemství nejvýznačnějších způsobů chování, jež mi bude zaujmout při tak nečetných událostech, jež mne budou pronásledovat svým cejchem. U těchto postav je to zvláštní, že se mi objevují oděny černě — šat nepochybně mají, jejich tváře mi unikají; myslím, že je jich sedm nebo devět — a hovoří spolu, sedíce vedle sebe na lavičce, s hlavou prkenně vzpřímenou. Takto vždycky bych je chtěl přivést na počátku nějaké hry na scénu, měly by roli cynicky odhalovat pohnutky jednání. Na sklonku dne, a často mnohem později (neskrývám si, že by zde měla říci své psychoanalýza), shledávám je opět, jakoby procházející ritem, bloudící bez jediného slova na břehu moře, v řadě za sebou, vykreslující lehounké obrysy vln. Toto ticho, od nich pocházející, mne od ničeho neosvobozuje, neboť jejich lavičkovité tlachy připadaly mi popravdě vždycky obzvláště nesouvislé. Kdybych k nim hledal antecedens v literatuře, jistě bych se zastavil u *Haldernabloua* od Jarryho, kde nenuceně plyne řeč, rozporná jako jejich, bez zprostředkující výměnné hodnoty, u *Haldernabloua,* který mimoto podává rozuzlení při evokaci, jež je velmi podobná mé: „V trojúhelníkovém lese po soumraku."

Proč po tomto předludu neodvratně musí následovat jiný, jenž zcela zřetelně tvoří protivu prvého? V konstrukci ideální hry, o níž jsem mluvil, snaží se skutečně spustit oponu posledního aktu při epizodě, která se ztrácí za scénou, odehrávajíc se alespoň v neužívané hloubce této scény. Pánovitá starost o rovnováhu jej determinuje, a den za dnem se v tom, co se k němu vztahuje, vzpírá vůči každé změně. Zbytek hry může dopadnout jakkoliv, to znamená, protože se ihned oddám jeho poslechu, že téměř nestojí za námahu být počat. Rád si představuji všechna světla, jichž užil divák přibližující se k tomuto *bodu temna.* Chvályhodné pochopení problému, ochota smát se a plakat, lidská zaujetí souhlasit nebo odmítat: mírná

klimata! Pojednou však jako by to ještě byla nedávná lavička, co na tom, anebo nějaká kavárenská židlička, scéna je znovu zaplněna. Tentokrát ji zaplnila řada sedících žen ve světlých toaletách, nejjímavějších, co kdy byly nošeny. Symetrie vyžaduje, aby jich bylo sedm nebo devět. Vstoupí muž... Pozná je: jednu po druhé, všechny najednou? Jsou to ženy, které miloval, které jej milovaly, jedny řadu let, druhé jeden den. Jak se tmí!

Jestliže na světě neznám nic patetičtějšího, to proto, že mám výslovně zakázáno připisovat při podobné příležitosti chování nějakému muži, ať kterémukoliv — není-li jenom zbabělý — tomu muži, jehož místo jsem tak často zaujal. Tento živý muž, který by se snažil, který se snaží o tento výmyk ve zrádném lichoběžníku času, stěží *existuje*. Bez zapomínání by byl neschopen počítat, bez té divoké šelmy s larví hlavou. Zázračný střevíček s lesklými proužky odcházel do mnoha směrů.

Zbývá vplížit se, bez ukvapeného spěchu, mezi dva nesmyslné soudy, jež civí proti sobě: soud mužů, jímž se stanu například jako milenec, a žen, jež opět všechny shledávám ve světlých toaletách. Táž řeka rovněž je plna víru, zachycuje, odhaluje se a odplouvá, okouzlena milostným kamením, stíny a trávami. Voda, šílená svými prameny jako opravdová ohnivá kštice. Vplížit se jako voda do čistého jiskření, k tomu je třeba ztratit pojem času. Ale jaký úkryt před ním; kdo nás naučí procedit radost vzpomínky?

Historie neříká, že všichni romantičtí básníci, kteří si, jak se zdá, vytvořili o lásce méně dramatické pojetí, než je naše, dokázali se postavit bouři na odpor. Příklady Shelleye, Nervala, Arnima naopak strhujícím způsobem ilustrují konflikt, který se zhoršuje až k nám, když duch hloubá, jak předmětem lásky vytvořit *jedinou* bytost, když v mnoha případech společenské podmínky života takovou iluzi neúprosně odsuzují. Z toho, domnívám se, pochází z velké části pocit prokletí, který leží dnes na člověku a který s extrémní ostrostí vyjadřují díla posledního sta let.

Bez újmy, vzniklé z užití prostředků, jež vyžaduje přeměna světa, a tím zejména potlačení těchto sociálních zábran, není snad zbytečné přesvědčit se, že tato idea jediné lásky má původ v mystickém chování — což nevylučuje, aby ji soudobá společnost nevydržovala k pochybným cílům. Přesto věřím, že zahlédám možnou syntézu této ideje a její negace. Opravdu to není jediný vzájemný vztah těchto dvou řad, mužské a ženské, jež jako bych v tomto okamžiku dělal po své vůli rovnoprávnými, který mne pobádá, abych připustil, že účastník — vyvolaný ve všech těchto mužských tvářích, aby nakonec poznal jen sebe — podobně ve všech těchto ženských tvářích neodhalí než jedinou tvář: *poslední* milovanou tvář. Kolikrát jsem ostatně mohl konstatovat, že pod zjevy mimořádně si nepodobnými snažil se postupně v těchto obličejích definovat jeden z nejvýjimečnějších obecných rysů, a zpřesnit své chování, jež jsem mohl pokládat pro sebe za navždy ztracené. Ať pro mne taková hypotéza zůstane jakkoliv znepokojivou, hra, v níž dochází k záměně jedné osoby druhou, a dokonce i četnými jinými, v této oblasti opravdu spěje ke stále silnější legitimaci smyslného aspektu milované bytosti, a to ze samotné příčiny stále vzrůstající subjektivace touhy. Milovanou bytostí by byla tedy ona, v níž by se naskládal jistý počet zvláštních vlastností, pokládaných za přitažlivější než druhé a oceňovaných odděleně, postupně, u bytostí do jisté míry dříve milovaných. Třeba poznamenat, že toto tvrzení dogmatickou formou zesiluje lidový pojem ženského nebo mužského „typu" takového člověka, muže nebo ženy, pojatých izolovaně. Soudím, že tento pojem, zde i jinde, plod osvědčeného kolektivního soudu, přichází naštěstí opravit jiný, povstavší z oněch nesčetných idealistických nároků, jež se prokázaly posléze jako nesnesitelné.

Tam je to, zcela v hlubině lidského tyglíku, v této paradoxní krajině, kde splynutí dvou bytostí, jež samy sebe skutečně vyvolily, navrací všem věcem ztracené barvy z dob pradávných sluncí, kde však přece také samota běsní jednou z těch přírodních fantazií, která si přeje, aby kolem kráterů Aljašky sníh zůstal přikryt popelem, tam jsem po léta žádal, aby člověk šel vyhledat novou krásu, krásu „představující výlučně cíle vášnivé lásky".

(Šílená láska, 1937)

Přeložil Zdeněk Lorenc

ZDENA VASILJEVOVÁ, TOKIO

... bez ní život možný není ...?

V současném Japonsku najdeme dva druhy sňatků, podle zákona sice rovnoprávných, ale striktně rozlišených společenským územ. Je to sňatek z lásky, čímž se v podstatě rozumí to, co v Evropě bývá považováno za ideální korespondenci mezi láskou a sňatkem, a sňatek na základě tzv. m i a i, to jest formou, kdy seznámení snoubenců bylo zprostředkováno někým třetím. V pojetí dnešní japonské společenské morálky jsou si oba způsoby rovnocenné, ten či onen neubírá na vážnosti snoubencům, ani nesnižuje hodnotu sňatku. Dokladem toho,

že koexistence obou způsobů je morálně i společensky sankcionována, je fakt, že dotaz po způsobu, jakým byl sňatek uzavřen, patří ke zcela běžným a nepředstíraná odpověď na něj je samozřejmá. Oba dva jsou pokládány za přirozený jev a se žádným z nich není spojován komplex méněcennosti nebo aspekt amorálnosti.

Modernizovaná tradice

Miai — v úzkém slova smyslu — znamená osobní setkání, v daném případě setkání předpokládaných snoubenců a jejich vzájemné představení. Je to forma, která byla v Japonsku běžná před válkou a přežila do současnosti, ovšem prodělala určité změny.

Podstatná složka miai, moment setkání, zůstala, avšak proti dřívějšku se značně odlišuje metoda, jíž je toto setkání připravováno, tedy vlastně způsob výběru snoubenců. Před válkou se k individuálním přáním kandidáta téměř nepřihlíželo, avšak dnes se osobní představy a nároky vůči budoucímu životnímu partnerovi berou v úvahu. Bývají nejrůznějšího druhu a vedle vzdělání, zaměstnání, rodinného původu se objevují i takové jako například politický názor nebo příslušnost. Před válkou jednání do okamžiku setkání vlastně probíhalo mimo osoby, jichž se týkalo, kdežto nyní se má kandidát sňatku možnost na celé záležitosti již v tomto stadiu aktivně podílet a někdy bere iniciativu do vlastních rukou. Hranice společenské skupiny, jež se přípravy miai účastní, jsou poměrně široké. Nemusí to být jen rodina a příbuzní, ale například také učitel nebo vedoucí, přátelé či spoluzaměstnanci.

Za největší přínos poválečné modernizace miai však není považován způsob přípravy, ale radikální změna v rozhodování o výsledku setkání. Před válkou prý bylo velmi obtížné partnera odmítnout, dnes je to jev přirozený a běžný. Zatímco dříve šlo více méně o představení snoubenců, dnes je miai nezávazným setkáním dvou kandidátů na snoubence a odmítnutí z kterékoliv strany nenese žádné následky. Naopak, obvykle je v jednání o miai více kandidátů, aby byla možnost výběru.

Miai samo je schůzkou u kávy či večeře nebo při podobné vhodné příležitosti, která je zaranžována po předchozí výměně fotografií a zevrubném obeznámení s materiály o navrhovaném partnerovi. Informace zprostředkovává ten, kdo miai organizuje. Je to osoba, která zná oba kandidáty dost důkladně a může se zaručit za správnost svých sdělení. Za několik dnů po setkání si obě strany sdělí svá rozhodnutí, a pokud došlo k odmítnutí, celý proces se opakuje znovu s jiným kandidátem. Schůzka snoubenců až po vyslovení konečného souhlasu k sňatku nebyla před válkou něčím neobyčejným. Sama jsem se setkala s lidmi, kteří viděli prvně svého životního partnera až ve svatební síni. Ostatně tehdejší způsob miai, když odmítnutí bylo dosti nesnadné, neměl do podobné schůzky příliš daleko. Avšak ani dnes není tento způsob zcela vyloučený. Jedna z mých přítelkyň vyslovila souhlas se sňatkem v době, kdy kandidát byl za hranicemi a setkala se s ním prvně již jako se svým definitivním ženichem.

Hlavní motivy, které jsou impulsem k zahájení celého procesu, jsou dva. Prvním z nich je vědomí potřeby vdát se či oženit a druhým vytvoření příznivých okolností pro tento životní krok, tj. dosažení věku na vdávání u dívek a zabezpečeného postavení u mužů. První krok, který vede k uzavření sňatku, nespočívá proto v tom, že by jedinec potkal jiného jedince, s nímž by toužil žít. V tomto počátečním stadiu je důležité rozhodnutí uzavřít sňatek, úvahy o partnerovi nastupují až na dalším místě. Když mi jedna japonská kolegyně vysvětlila, že si pronajala pokoj pouze na rok, protože pak se vdá a přestěhuje se do většího bytu, logicky jsem položila otázku, za koho. Dozvěděla jsem se, že o tom teprve začne přemýšlet.

Existence podobně uzavíraných sňatků v dnešní době je v Japonsku obhajována tím, že je to vlastně pro převážnou část mladých lidí jediná možnost jak získat životního partnera, protože dnešní systém veřejného i soukromého života japonské společnosti příležitost k seznámení neposkytuje. To je okolnost nesporně závažná. Je pravda, že obdobu našich tanečních nebo jiných společenských podniků pro mládež v Japonsku nenajdeme, mnoho škol není koedukovaných a zejména dívky, pokud nenastoupí do zaměstnání, jsou po skončení školního vzdělání uzavřeny do kruhu své rodiny a přítelkyň. Avšak problém příležitosti není tak jednoduchý, aby na něj bylo možno svést vše. Stačí ostatně trochu upřímnější a vážnější rozhovor, aby se vám mnoho mladých otevřeně přiznalo. Nedovedou si představit, jakým způsobem je možno navázat známost s chlapcem či dívkou, která se vám líbí. Nedovedou si představit, jak mohou dva mladí lidé sami, bez přispění okolí, dospět k rozhodnutí, že se vezmou. Zdá se, že citová nevyspělost a nezkušenost má větší podíl na miai než nedostatek příležitosti. Jen tak je možno vysvětlit skutečnost, že velká část mládeže se této formě pasívně podřizuje a neusiluje, aby se jí příležitosti k lásce dostalo. Určitým potvrzením pro tento závěr je příklad opačný — případy, kdy je sňatek uzavírán z lásky. Velmi snadno zjistíte, že z lásky se berou buď děti rodičů, kteří se rovněž vzali z lásky, nebo mladí, kteří jsou např. politicky aktivně činní, mají vyhraněné pracovní zájmy, určité životní aspirace apod. Podmínky ke vzniku lásky jsou zřejmě tam, kde tímto směrem byla vedena citová výchova, nebo tam, kde mladí svým

politickým názorem nebo pracovní aktivitou získávají určitou životní důvěru a jistotu. Tito lidé pak také dovedou usilovat o příležitost k lásce.

Společenská funkce miai

Nejjednodušší a zdánlivě nejpřijatelnější interpretací tohoto způsobu uzavírání sňatků by bylo pokládat jej bezvýhradně za nástroj kontroly a regulace lásky a sňatku ze strany společnosti. V našem chápání se tato forma blíží k té nejkrajnější konfliktové situaci, jaká může vzniknout mezi láskou a sňatkem. Vzhledem k tomu, že evropská společnost se nevyhýbá pokrytectví, aby udržela zdání o lásce jako základu sňatku i tam, kde byl zřejmým výsledkem donucovacího tlaku a byl uzavřen proti vůli partnerů, byl můj první dojem z miai přirozený údiv nad tím, že japonská společnost se nepokouší zastřít jej nějakým moralizujícím dekórem, že se k němu zcela otevřeně přiznává. Teprve později jsem poznala, že sňatek na doporučení není naprosto chápán jako protiklad k sňatku z lásky a že situace, kdy se stává negací lásky a donucovacím prostředkem v rukou společnosti proti vůli jednotlivce, není sice vyloučená, ale není typická, zejména u dnešní modernizované formy.

Přesto však miai nesporně funkci regulátora sňatků do určité míry plní, ovšem ne zcela proti vůli mladých, proto konflikt propuká výjimečně. Jde tu spíše o udržování výběru partnera v mezích, odpovídajících úrovni vzdělání, společenskému postavení, pracovnímu zařazení, majetkovým poměrům apod. Bylo by však chybné domnívat se, že miai je prováděno výhradně v rámci nejmajetnějších vrstev, které se takto snaží udržet si svou privilegovanost. Miai je dnes jevem masovým a zdá se, že jeho nositelem je spíš početná střední vrstva japonské společnosti než nejbohatší kruhy.

Tento stav není výsledkem snah nebo cítění jedné či dvou generací, ale zahrnuje dlouhou historickou zkušenost, která jak vidět nemizí ani při rychlém tempu modernizace, provázené silným cizím vlivem. Kolektivní cítění, které přežívá v japonské společnosti z minulosti, se výrazně projevuje právě u otázek lásky, sňatku a jejich korespondence. Sňatek na doporučení obsahuje totiž velkou dávku jistoty, za niž ručí ten, kdo byl prostředníkem. A neručí obvykle jen on osobně, ale jako člen rodiny, byl-li to příbuzný, jako zaměstnanec té a té společnosti, byl-li to vedoucí či spolupracovník, jako absolvent či člen téže školy, byl-li to učitel nebo spolužák. Součástí svatebního programu v Japonsku je podrobná zpráva o tom, jakým způsobem bylo miai provedeno, kdo fungoval jako prostředník, jaký má vztah k snoubencům, jaké má postavení a do jaké míry může ručit za své doporučení. Sňatek není považován výlučně za záležitost snoubenců, ale za spojení dvou kolektivů prostřednictvím snoubenců. Je například typické, že svatba se neoznamuje jmény snoubenců, ale jménem obou rodin, mezi jejichž dětmi ke sňatku dochází. Největším překvapením pro jednu Japonku, která byla pozvána v Československu na svatbu, bylo, že se obě rodiny vůbec neznaly a seznámily se teprve prostřednictvím ženicha a nevěsty. Stabilita manželství za tohoto stavu není zajišťována v Japonsku pevností a trvalostí citového vztahu, ale silou a soudržností kolektivů, v jejichž rámci se sňatek realizoval. V Evropě je rozchod záležitostí, při níž manželé především řeší své vlastní osobní vztahy, v Japonsku je třeba brát v úvahu vztah k těm, za jejichž přispění bylo manželství uzavřeno. Rozejít se s manželem není pouze otázkou poměru k němu, ale snad ještě více problémem, jak toto rozhodnutí přijme ten, kdo jej doporučil.

Generační problém naruby

Konflikt mezi láskou a sňatkem, někdy dovedený až do té nejtragičtější podoby, nacházíme v Evropě většinou v úzké souvislosti s problémem generačním. Pokud láska vybočila z mezí, v nichž pro oba jedince byla realizace sňatku společensky únosná, zasahovala obvykle generace rodičovská a proti živelnému vzplanutí citu argumentovala životní zkušeností. Je proto přirozené, že forma takto domlouvaných sňatků vyvolává na prvý pohled dojem naprosté převahy rodičovského racionalismu nad emociálností mladé generace. Přesto se však v současné době ozývají námitky a výhrady vůči miai především z řad rodičovské generace.

Miai v předválečném Japonsku rozhodně způsobem vnucování vůle starší generace mladší bylo. Avšak přesněji řečeno bylo jedním ze způsobů, k nimž patřila především výchova k naprosté poslušnosti a podřizování se vůli starších, a proto se generační konflikt nekoncentroval v problému sňatku s tak otevřenou ostrostí, jak známe na příkladech z Evropy. V atmosféře poválečných let, kdy nastalo převratné uvolnění politického života, se objevily rovněž snahy po modernizaci společenských vztahů. Tehdy se proto také mladá generace pokouší o prolomení dosavadních zvyklostí v oblasti rodinných poměrů a snaží se přejít od miai ke sňatkům z lásky. V průběhu několika let se však ukázalo, že takovéto sňatky vykazují velké procento rozvodovosti. Ženy, které prodělaly podobnou zkušenost, dnes hovoří o tom, že zatímco u manželství na doporučení obvykle při propuknutí krize společnost všemi prostředky působila k jejímu překonání a snažila se rodinu udržet, u manželství z lásky naopak nepochopení okolí často krizi prohlubo-

valo a dovádělo k rozvodovému řešení i tehdy, když manželé chtěli neshody překonat. Tak postupně začalo opět přibývat sňatků domluvených, které se prostě začaly svou formou přizpůsobovat novým podmínkám. Nakonec tyto tendence vyústily do dnešního stavu, který je kompromisem mezi pozůstatky starých společenských vztahů a požadavkem svobodného rozhodování o vlastním osudu, jak jej vytyčila poválečná demokratizační vlna.

První poválečná generace — rodiče dnešních dorůstajících ženichů a nevěst — však vidí v tomto kompromisu zradu ideálů, o něž usilovali oni. Kriticky uznávají, že nedovedli vybojovat lásce pevné místo ve společnosti, ovšem odvolávají se na to, že se nebáli pustit neznámým směrem, kdežto dnešní mládež dává přednost pohodlí a zajištění dobrého společenského postavení i materiálního blahobytu sňatkem, za nějž nemusí sama nést odpovědnost. Tento kritický postoj je velmi pozoruhodný a v mnohém navozuje paralelu například k našim diskusím kolem nadšení mládeže rozhraní čtyřicátých a padesátých let a racionální střízlivostí dnešní nastupující generace.

Otazníky nad svatební nocí

Nejčastějším argumentem, kterým Japonci obhajují miai, je, že se vlastně od lásky podstatně neliší, že rozdílný je pouze způsob seznámení, avšak proces vzájemného citového sblížení probíhá stejně přirozeně jako tam, kde styky začínají vztahy mileneckými. Je však sporné, zda momentu seznámení je možno skutečně přisuzovat takovouto čistě formální roli, kterou by se měnila jen chronologie procesu rozvoje citových vztahů, ne však jeho podstata. Předpokládáme-li, že u lásky konečné rozhodnutí vyplývá z uvědomění vzájemné citové náklonnosti a sblížení, u miai jsou emoce vlastně nadstavbou nad rozhodnutím, které má většinou definitivní ráz, neboť případů, kdy by v době mezi prvním setkáním a sňatkem bylo svolení k sňatku odvoláno, je poměrně málo. Citový prožitek je proto jakýmsi doplňkem k racionálním důvodům, jež vedly k výběru partnera.

Pro většinu mladých lidí, uchylujících se ke způsobu miai, je charakteristické, že jde u nich o jednu jedinou citovou zkušenost. Gradace citového růstu a vyspívání při dnešním způsobu výchovy mladé generaci v Japonsku chybí. Nelze sice tvrdit, že milenecká dvojice v Japonsku k spatření není, avšak přesto vzhledem k celkové mase mládeže je spíše výjimkou než pravidlem. Za této situace nutně vyvstává otázka, jakým způsobem se vyvíjejí sexuální vztahy mezi lidmi, spojenými do manželství neintimní formou miai. V poslední době se v tisku ozvaly varovné hlasy z řad odborníků — lékařů a psychologů — k tomuto problému. Vyšlo najevo, že většina kandidátů manželství prostřednictvím miai nemá sebemenší zkušenosti z oblasti citového a sexuálního života, nehledě na to, že věk sňatečnosti je poměrně vysoký (u žen zhruba 22—25 let, u mužů 25—30 let). Vzájemné styky v době mezi seznámením a svatbou nevybočují z rámce běžné společenské konvence a společný život prakticky počíná teprve svatební nocí. Otřesná doznání, která se objevila v tisku, jsou podle názorů odborníků pouze zlomkem případů, kdy nedostatečná zkušenost a naprostá citová prázdnota jsou příčinou ztroskotání manželství po stránce sexuální již na samém začátku. Hledání východiska z této situace však ulpívá většinou na otázkách více technického než emocionálního rázu. Odborné časopisy a literatura vybavují mladé novomanžele na svatební cestu instrukcemi a podrobnými návody, jak se chovat při svatební noci, přičemž pro naše estetické cítění je poněkud zarážející, jak ti, kdo mají tuto zkušenost již za sebou, zhusta pod plnými jmény a adresami sdělují své dojmy a poznatky.

Podle našich představ je láska jednou z nejuniverzálnějších hodnot, neoddělitelně spjatá s lidskou podstatou. Zdá se nám, že život není bez ní možný a že jedině do krajnosti dovedená ahumánnost a bezohlednost k individuu je schopna potlačovat lásku a podřizovat ji jiným zájmům, motivovaným společensky. V tomto duchu se vyvíjela evropská etická tradice a tímto směrem je vedena citová výchova, ať je její společenský a světonázorový základ jakýkoliv. Avšak takové jevy jako masové uzavírání sňatků formou miai, uspokojení značné části mladé generace tímto způsobem a schopnost najít pocit štěstí, vyplývající ze spojení dvou jedinců, ne v citovém prožitku, ale v dosažení materiální a sociální zajištěnosti, s nimiž se setkáváme v současném Japonsku, dosvědčují, že společnost i jednotlivec mohou žít v podmínkách, kde tyto zdánlivě univerzální a věčné hodnoty chybí. Přitom tato situace není chápána jako stav, příčící se lidské přirozenosti, jako něco, co si vynucuje společnost na úkor osobního štěstí jednotlivce. Ani většina těch, kteří se stavějí k miai kriticky, neposuzuje lásku a miai jako protiklad, ale spíše se dívá na sňatek z lásky jako na lepší a romantičtější formu. Budeme-li v tomto případě jednoduše hodnotit miai našimi kritérii, dojdeme nejpravděpodobněji k obrazu orientální nevěsty despoticky utlačené společností a mužskou převahou, jak si jej Evropa s oblibou líčila při úvahách nad systémem rodinného života mimoevropských společností. Avšak zdá se, že k pochopení těchto společností a života jednotlivců v nich bude třeba revidovat některé představy o věčných a nekonečných hodnotách a o jejich absolutní platnosti.

plamen

3
66

Vydává Svaz čs. spisovatelů. Tiskne Knihtisk, n. p., závod 2 v Praze 2. Redakce a administrace Praha 1, Národní tř. 9/11, telefon 239051. Rozšiřuje Poštovní novinová služba, informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá pošta i doručovatel. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS-ústřední expedice tisku, odd. vývoz tisku, Jindřišská 14, Praha 1. Cena výtisku 10 Kčs. Vychází měsíčně. Rukopisy odevzdány k sazbě 9. 1. 1966. D-14*60067

SEXUS, EROS, MÚZY

Dalibor Kvíz
Už žádnou tragédii? 58

Lubomír Sochor
Už žádnou lásku? 62

Ludmila Romportlová
Malý podnik se striptýzem 65

František Červinka
Nana a její družky 69

André Breton
Jediná láska 76

Zdena Vasiljevová
. . . bez ní život možný není? 77